

Åsmund – missionär och mästare

Av Bertil Daggfeldt

Runstensundret

Uppland är det runstenstätaste landskapet i nuvarande Sverige. Omkring 3000 runstenar med runinskrifter, de flesta resta och ristade under 1000-talet, finns ännu kvar. 75 % förefaller vara kristna. Det kristna korset och den kristna texten talar för det. Det är osannolikt att detta religionsskifte är spontant och sprunget ur folkdjupet. Mera troligt är att någon yttre makt utövat påverkan för att pacificera de dödsföraktande nordbor som sedan 700-talets slut plågat befolkningen på de brittiska öarna med raider och plundring. I synnerhet riktades angreppen mot kustnära kloster. Det skulle därför inte förvåna om de engelska missionärerna begagnade sig av runstenar som reklam för den nya läran. En som särskilt utmärkte sig i detta sammanhang var Osmund med västnordiskt och keltiskt (?) ursprung. Hans produktion är enastående. Med sig hade han en hängiven grupp av omvända män som bidrog med runristningen. Själv svarade Åsmund (Osmund) för de konstfulla drakslingorna och för inskriftens lydelse. Resultatet blev inte alltid storartat. Men för beställare med inflytande utförde han ofta själv hela arbetet och gärna på röd lättbearbetad sandsten. Det stora antal runinskrifter som jag vill tillskriva honom och hans ”skola” måste ses mot bakgrund av den långa tid han var verksam i de nordiska länderna. Han återvände till England, klostret Ely, där han slutade sina dagar. När man använder källor vid vetenskapliga undersökningar måste källorna vara oantastliga. Man kan aldrig utgå ifrån att de återger verkliga förhållanden. Denna välkända regel rörande källkritik gäller också runologi. Men runristarnas namn ifrågasätts mycket sällan. Ulv i Borresta står som ristare av en praktfull runinskrift. Sven B F Jansson förvånas över hur denne man som hunnit med att ta två gälder i England har kunnat bli så skicklig ristare utan långvarig övning som bort avsätta ett antal valhäntare försök. Ulv i Borresta har naturligtvis inte ristat stenen. För att smickra honom och ev. för att inte själv behöva stå för alla kostnader har Åsmund i inskriften givit Ulv äran av den. Många signaturer är av kristlig natur, t.ex. *Visäte, Gnademan, Tidkume, Vinaman. Fot* är sannolikt den första leden av *futark*. *Futrader* är då inte namnet på en snabbfotad person utan på en läskunnig man. Det finns inte på långa vägar så många ristare som tillgänglig litteratur anger. Åsmund, med kungens sanktion, var en ledande runmästare. I hans intresse låg att så många runstenar som möjligt restes, kristna eller hedniska. De senare hyllade oftast Tor och bar hammare i stället för kors. Denna pragmatiska inställning möjliggjorde Åsmunds överlevnad och omfattande produktion.

Nu övergår jag till att tolka en runinskrift som visar ristarens förtrogenhet med kristen terminologi.

Bruse förde lanklans

I Helga Trefaldighets kyrka i Gävle står en runsten, som väntar på att hela budskapet skall tydas. Redan på 1600-talet försökte Johan Bureus tyda texten. De vanliga fraserna är tydda, men de viktiga nyckelorden har än så länge en otillfredsställande tolkning med ett frågetecken efter. Stenens beteckning i *Sveriges runinskrifter* är Gs 13. Den är en av Gästriklands tjugotal runstenar och stod ursprungligen i Söderby vid nuvarande Södertull i Gävle, men flyttades 1895 till kyrkan. En kopia, som även innefattar en rekonstruktion av originalets numera avslagna delar, har rests på stenens ursprungliga plats.

Inskriften lyder: **x brusi lit rita s-... .. [(a)]b--R (i)h(i)(l) brur sin : in h-n uarþ taupr a tafstalonti x þo brusi furþi lanklans 'abtiR [br](u)r sin h(o)[n] fur (m)iR fraukiRi kuþ hialbi hons| |salu| |uk| |kup(s) (m)(u)[þiR 'suain ' uk osmunrt ' þaiR markapu] +**

”Bruse lät uppresa denna sten efter Egil, sin broder. Och han blev död i Tavastland, då Bruse förde landskapets ledung(?) efter sin broder. Han for med Fröger. Gud hjälpe hans själ och Guds moder. Sven och Åsmund de ristade”.

Lanklans i runtexten har, 1897 av Gävle-lektorn K.Hj. Kempff, tolkats som ”landskapets ledung” med många förbehåll och antaganden. Sven B.F. Jansson skriver att han ”inte lyckats hitta på någon rimligare tolkning.” (1982:126).

Fröger förekommer som ledare för sjötåg även på två samtida uppländska stenar, som står på Mälarens norra strand, inte långt från Sigtuna. En av dessa (U611) har kors, d.v.s.. den är kristen, den andra (U698), nu i Veckholms k:a, anger Livland, som färdens mål. Dessutom har en Fröger, tillsammans med sin bror Öger, rest ett monument i Hummelsta by, Löts socken nära Sigtuna, bestående av tre delar, U723-725, efter fadern Gute. Denne Gute kan vara samme man som rest runstenarna U700-701, i grannsocknen Veckholm, efter sin bror. Dagens socknar Löt, Veckholm och dess tidigare annex, Kungs-Husby, ligger nära varandra i Trögds yttersta, mot Mälaren vettande, treding.

Namnet Tavastland förekommer på runstenar endast på Söderbysten.

Binamnet Tavest,” han som har varit i Tavastland”, finns på två stenar, U467 och U722. Den första avser en man från Tibble, en mil norr om Sigtuna, som rest stenen efter någon eller några. Den andra, som nu är fäst i kyrkväggen inne i Löts kyrka, har en Tavast låtit resa efter sin bror i samma socken som en man vid namn Fröger bott eller bodde i. Man kan nog utgå ifrån att vi funnit den rätte Fröger, han som ledde sjötåget till Tavastland. Ännu en runsten, (U734), kommer i ett senare sammanhang att styrka detta.

Tavastland är ett historiskt landskap i södra Finland. Tavasternas handel och förbindelser med omvärlden gick till stor del längs Kumo älv, som mynnar i Bottenhavet vid nuvarande Björneborg (Pori). Älvens bredd varierar mellan 20 och 60 meter. Trots ett antal forsar bedöms den ha varit seglingsbar för vikingaskepp under rodd. Ericus Olai nämner en hamn som Birger Jarl först angrep under sitt korståg 1249, ”portus tavastorum” (Schück : 17). A.M.

Tallgren vill, med stöd av fornsaksmaterialet, förlägga denna hamn till Vakka-Suomi i Nystadstrakten (1931:98). Men Tavastland var också åtkomligt från Finska viken. Nylands kust, öster om Hangö, inkluderande infallsporten Borgå (Porvoo), ingick i Tavastland. J-P Taavitsainen har behandlat ämnet fornborgar i Finland och bl.a. visat att Kuhmoinen i Tavastland (Häme) är en korstågstida anläggning från ca 1025-1050 och att den varit i bruk fram till tidigt 1300-tal (1990:47). Tavastland har satts under tryck från de kristna kyrkorna, från den bysantinska i öster och den romersk-katolska i väster. Världsliga makter som svearnas rike, storfurstendömet Kiev och Novgorod har också tävlat om överhögheten.

Runstenen är ristad av den produktive, skicklige och mångomskrivne Åsmund tillsammans med en ristare som kallar sig Sven på denna och ytterligare en påträffad sten (U1149) som han och Åsmund signerat.

Förde i förde landskapets ledung (?) är okänt i denna betydelse. *Föra* finns på fyra andra runstenar och betyder då *föra, transportera*. Man *för* ämnen till runstenar och döda anhöriga till begravning i hemorten eller vid kyrka (U414, U735, U395, Sm52). **Lanklans** bör därför vara ett föremål. Vad förde eller bar då Egil, som övertogs av Bruse när brodern *blev död i Tavastland*? Eftersom Bruse lät rista det på stenen efter sin bror finns det anledning att tro att det var ett föremål som gav ära och ryktbarhet åt den som *förde* det. Ett tänkbart sådant föremål är baner eller märke, d.v.s. ett fälttecken. Magnus Källström har uppmärksammat mig på att Henrik Williams tidigare har kommit till samma slutsats, som publicerats i Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundets i Uppsala årsbok 2004. Williams kommer, efter en intressant och väl underbyggd diskussion, fram till det antagna ordet *langlaenz*. Han har emellertid några reservationer, men hoppas att "tolkningsförslaget i alla fall kan utgöra första inlägget i en förnyad diskussion" (Williams 2004:51). Denna uppsats är ett inlägg i denna diskussion.

Fälttecken, igenkänningstecken för soldater tillhörande samma förband, baner och fanor, har funnits mycket länge. De fyllde en praktisk funktion som samlande tecken, märke, på slagfältet och som maktens symbol även i fred. De finns och brukas fortfarande. För deras användning utsågs befattningshavare, t.ex. *merkesmann* i Norge. (KLN 11:555). *Baner* kommer från latinet och betecknar fälttecken av germanskt ursprung (jfr got. *bandwa* tecken). I Sverige har man som baner under medeltiden betecknat en duk med furstens, hövdingens tecken fästad vid en stång, en lans eller ett spjut. I Teodoriks saga finner man ordet *merkisþjot* (Falk 1914:89). Spjutet och lansen har både hos romarna och germanerna haft stor symbolisk betydelse. De har bl.a. använts för att markera konungens makt och överhöghet, t.ex. vid kröningar, och för att förklara krig. Välkänt är Odens viktigaste attribut, spjutet Gungner. Vid Ragnarök skulle Oden från Sleipners rygg kasta sitt spjut över fienderna och förgöra dem. Spjut fanns som kastvapen och som stötvapen. Ett sammanfattande begrepp är stångvapen. "Ryttarspjuten, lansarna, fördes från ca 800 med en hand av den, tack vare stigbyglarna, rörlige ryttaren" (KLN 17:380 Hellner). En fasadrelief i portalen till Halla kyrka nära Roma kloster, från 1100-talets slut, visar en ryttare

med en lansfana (Bengtsson: 90). Det ligger nära till hands att knyta motivet till korstågsverksamheten. Men redan en annan Söderbysten (U691) visar en krigare till häst med svärdet i höger hand och i den vänstra "törhända ett härmärke" (UR 3:1, S. 206).

Mycket talar för att Egil och efter honom Bruse förde ett visst fälttecken i Tavastland. Det gav företaget legitimitet och status. Verbet "föra" är med dåtidens betydelse tillämpligt. Lansen, märket, var avsett att bäras vid mötet med eventuellt tredskande tavaster. "Göstaff Erichson förde huffuudbaneret" i Sten Stures här vid Brännkyrka och Södermalm 1518, skriver Peder Svart. (Edén:3,not). Äran att anförtrös uppgiften att föra t.ex. lansfana innebar också risker. Motståndaren samlade ofta sina ansträngningar mot fälttecknet i avsikt att antingen erövra det och därigenom sänka fiendens moral eller att åtminstone sätta det ur spel.

Lank

Hur kommer då ordet **lank** in i sammanhanget? Thompson (1975:109) är tveksam till den gällande och med frågetecken försedda tolkningen och skriver: "**lank**" would be feminine nominative singular or neuter nominative-accusative plural *long*." Vi finner samma ord och samma stavning på två uppländska runstenar, U133 och U141, **Lank**bardala(n)ti. På Söderbysten skall det kanske läsas som det står: *lång*.

Lans

Beträffande **lans** konstaterar Thompson: "**lans** could be nothing but genitive singular of the neuter noun *land*." Det är här som Thompson och många med honom sannolikt hugger i sten.

Ordet *lans* kom sent in i svenskan. I Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket finner man en tidig form, *länz*, f.? Belägget har hämtats i Svenska Medeltidens Bibelarbeten, del 2, sid 239 och finns i en översättning gjord 1484.

Lansspetsar och även kompletta lansar med skaft av aske har påträffats som offer och gravfynd i det nordiska området och daterats även till folkvandringstid. Lansen som sådan hade således varit känd och brukad sedan länge då stenen ristades. På fornsvenska hade den flera namn t.ex. *spiut* eller *glavin*. Men under vikingatiden, som just tagit slut, hade många nordbor varit i sold i främmande land och även stridit mot främmande folk. I England, där bl.a. romarna efterlämnat ett språkligt arv, kan man t.ex. ha lärt sig förstå ordet "lans", som anses ha ett keltiskt ursprung. Med de första missionärerna berikades språket. "Kyrka, kristna, paradiset, Jerusalem och former av sanctus" förekommer t.ex. på runstenarna. I samband med en svärdsmission, ett protokorståg, lärde kyrkans nitälskande tjänare vid behov deltagarna vad fälttecknet kallades och varför. Slutligen kan det ha räckt med att den som planerade runstenen visste vad han gjorde.

Lanklans läses och kan kanske betyda *långlans*. Utan ytterligare fördjupning vore man emellertid förvånad över att ett fälttecken kunde kallas så vid denna

tid. Lansens eller spjutets normala längd var väl anpassad för striden. Dess verkan i strid ökade inte med längden. Men onekligen syntes härmärket bättre om spjutet var längre än normalt, vilket Williams påpekat. Den mycket tidiga förekomsten av ordet *lans* blir dock svår att förklara enbart med hänvisning till ett väl synligt härtecken fäst vid ett spjut.

Ny tolkning

Det är inte det fornsvenska ordet för vapnet eller ett förlängt vapen, som ristats på stenen. Det är namnet på en relik. Jag föreslår att **lanklans** är ett kortnamn för ett känt korsfarartecken, en relik som kallas *Longinus lans*, *Longinuslanze* eller *lancea Longini*. På runsvenska borde den ha kallats **lanks lans**. Denna tolkning kräver dock väsentligt färre nödlösningar än den som nu återfinns i UR, *landskapets ledung* (?). Williams förslag innebär dock ingen nödlösning alls men försvagas då *lans* inte är belagt i runsvenska och fornsvenska. Lansens historia är välkänd i de katolska och ortodoxa kyrkorna. En sådan lans, av vilken endast spetsen återstår, spelade fortfarande en roll under VK 2 då Adolf Hitler ville använda den för att legitimera sin ställning som rättmätig ledare för Tredje riket. Den heliga lansen tillhör riksklenoderna. Efter Anschluss fördes den 1938 på Hitlers order från Skattkammaren i Wiens konsthistoriska museum till Nürnberg, där den, tillsammans med övriga riksklenoder, förevisades under partidagarna. Efter kriget återfördes regalierna till Wien och kan nu åter beskådas i Wiener Hofburg.

Lansens historia börjar på Golgata där Jesus hänger död på korset. Judarna vill inte att de tre korsfästas kroppar skall bli kvar över sabbaten emedan det var tillredelsedag och den sabbaten var stor. Man bad Pilatus att deras ben skulle slås sönder (*crurifragium*) vilket var en metod att påskynda döden vid korsfästning. För att försäkra sig om att Jesus redan var död stack ”en av krigsmännen upp hans sida med ett spjut och strax gick det ut blod och vatten” (Johannes 19:34).

Traditionen utpekar en romersk officer, vid namn Longinus, ”den långa”, ett vanligt romerskt namn, som den som sargade Jesu döda kropp. Den äldsta kända skriftliga källan är det apokryfiska *Nikodemus evangelium* från 300-talet. Där utpekas en centurion, Longinus. En svensk översättning från grekiskan från tidigt 1400-tal har förvarats i Vadstena kloster. *Sidhan nödhgadho iudha höfdhinga longinum riddara. ok badho han ginum stinga ihesu sidho mz spiute.* (Nichodem.) Det framgår av fortsättningen att Longinus var centurion och att de järtecken, som inträffade efteråt, fick den romerske officeren att övergå till den kristna läran för att sedermera bli martyr och helgon.

Under 300-talet vallfärdade kejsar Konstantin I:s moder Helena till det Heliga Landet. Enligt legenden fann hon där Jesu kors med spikarna och även lansen. En av dessa spikar eller en del av en sådan är, fortfarande enligt legenden, välld in i lansspetsen i Wien. Det finns flera lansar och spetsar, som fungerar som relik, och med material från spikar från Kristi kors. Den spets som var

riksklenod i det Heliga Romerska Riket är enligt en metallurgisk och stilhistorisk undersökning tillverkad under 700-talet och av karolingisk typ. Första skriftliga källan i vilken lansen omnämnes som relik är ca 570, då pilgrimen Antoninus av Piancenza berättar att han såg den i basilikan på berget Sion i Jerusalem.

I Florens förvaras ett ryktbart syriskt manuskript med illustrationer av en konstnär, Rabulas, gjorda 586. Händelsen då Jesus stacks i sidan med lansen intar en framträdande plats. Dessutom är namnet Longinos skrivet med grekiska bokstäver (*Loginos*) ovanför huvudet på soldaten, som använder lansen. Man vet dock inte om detta namn är ett senare tillägg.

År 614 erövrades Jerusalem och plundrades på sina relikier av perserna under kung Khosrau II. Den nu avbrutna lansspetsen återlämnades samma år till patriciern Nicetas, som förde den till Konstantinopel och Haga Sophia, allt enligt Chronicon Paschale. Värningar från Roden, vilkas runklotter vittnar om besök i Haga Sophia, hade senare tillfälle att betrakta relikien och höra dess historia. Så småningom skall den via Sainte Chapelle i Paris hamna i Bibliothèque Nationale för att slutligen försvinna under franska revolutionen. Men för *Longinus lans* historia, som bakgrund till **lanklans**, behöver man inte sträcka sig längre än till mitten av 1000-talet. Omkring 880 bringades en "Passionslans" i säkerhet från det franska klostret St. Riquier till Sens, då danska vikingar hotade.

Lansspetsen, som tillhör de forna tyska riksregalierna och nu finns i Wien, beskrivs första gången år 961 av Otto I:s historieskrivare, Luitprand av Cremona. Den kan spåras tillbaka till år 921 eller 922 då en greve Samson tillsammans med andra stormän lämnade den till kung Rudolf II av Bourgogne i utbyte mot staden Basel med omnejd. Men redan 926 tvingade den tyske kungen, Henrik I, kung Rudolf att överlämna den. I stället fick han Schwaben. Lansen blev nu en av de tyska kungarnas och kejsarnas härskarsymboler. Otto den store förde den som lansfana i flera slag. Den viktigaste segern vann han i slaget vid Lechfeld 955, då Ungern besegrades. Lansens rykte som varande oövervinnlig befästes. Kejsarens sonson Otto III lät tillverka två kopior, kanske med ett uns av originallansens spets i spetsarna. Kraften kom ju till stor del från den spik från Jesu kors, som ansågs ingå i spetsen. Dessa kopior skänktes till "socius et amicus" till det heliga romerska riket. En sådan var den polske hertigen Boleslaw I, som erhöll denna gåva i samband med kongressen i Gnesen år 1000, då samtidigt ett ärkebiskopssäte inrättades där. Boleslaws senare kröning till kung anses ha underlättats genom gåvan. Den lansen förvaras nu, 2009, i Krakow. Den andra kopian överlämnades till Stefan I, Ungerns kung. Gosforth-korset i Northumberland, från ca 940, bär på sin pelare en scen föreställande korsfästningen med den spjutförsedde Longinus och Maria Magdalena omgivande Jesus. Longinusgestalten var laddad med symbolism för den tidiga kristenheten. Den representerade hedningarnas erkännande av Kristi gudom. Enligt legenden var Longinus blind på ett öga men då Kristi blod stänkte på det såg han klart (Bailey 2000:15-23).

Lansstöten är ett klassiskt motiv i konsten. Bernini har skulpterat en väldig, 4,5 meter hög, Longinus i St Peterskyrkan i Vatikanen. Ovanför förvaras återstoden av den lans, vilkens spets nu befinner sig i Wien. En senare tids Longinusstaty kan man se i Barcelona i Sagrada Familia.

Inledningen börjar med orden ”I Helga Trefaldighets kyrka i Gävle står en sten...”. Slumpen har velat att man i samma kyrka, i dess norra sidoskepp, tidigare kunde betrakta Peter Paul Rubens version av hur det såg ut när Longinus stötte sin lans i Jesu sida. Målningen är en kopia av originalet som är från 1606-10 och som visas i Museo del Prado i Madrid. Vågar man hoppas på en värdigare och vackrare placering i kyrkan av runstenen, som berättar om en gästrike som stupade när han förde Longinus lans för Kristus i Sveriges första belagda ”korståg”? Den relik och samtidigt härskartecken, som runristarna Åsmund och Sven kallar **lanklans**, kan ha varit en gåva till sveakungen.

Exempel på att svenska regenter mottagit relikier som gåvor är, enligt en uppgift, då Magnus Ladulås 1288 mottog en dyrbart infattad relik av Kristi törnekrona, skänkt av den franske kungen (Schück ”Magnus Birgersson” SBL).

Unionsdrottningen Margareta fick, enligt ett diplom från 1400-talets början, en relik av Kristi klädnad av den bysantinske kejsaren Manuel Palaiologos (DRB IV:4, nr. 384, SD fr.o.m. 1401, nr. 2948.). Avsikten med en gåva kunde vara att etablera ett vasallförhållande. Adam av Bremen säger om Harald

Blåtand: ”Denne sägs ha underkastat sig kejsar Otto den andre och i det att han mottog sitt rike av denne, lovade han att antaga kristendomen i Danmark.” En liknande gåva som Longinus lans, ett treuddigt invigt korsbaner, sände påven Alexander II till hertig Vilhelm tillsammans med sitt godkännande av ”korståget” mot England 1066. I klostret i Exeter förvarades 1030 bland relikerna en Mauritiuslans, en variant uppkallad efter ett annat helgon. Att relikier och bland dem lansar var på modet går inte att ta miste på. Vår lans skulle kunna ha mottagits som gåva från kejsaren på den gudfruktige och i Bremen-Hamburg uppskattade Anund Jacobs tid, 1020-1050. Men även Knut den store lär ha eftersträvat att få Anund Jakob på sin sida genom frikostiga gåvor. Den senare sveakungen, halvbrodern Emund, vore däremot, om man beaktar Adams utsaga, mindre sannolik som mottagare av en gåva från kejsaren.

Reliken eller åtminstone begreppet **lanklans** kan dock ha kommit hit med biskop Osmund. Denne blev, efter studier i Bremen, avvisad av påven, tog sig tillbaka till Norden på östliga vägar och biskopsvigdes i *Polania* allt enligt Adam. I ärkebiskopssätet Gnesen fanns, som tidigare sagts, en Longinus lans att beskåda. Men även på de brittiska öarna, varifrån han kom, var lanser väl kända. Gosforth-korset är tidigare nämnt. En bysantinskt präglad avbildning av korsfästelsen, ett krucifix i relief på en skifferplatta, hittades 1773 i ruinen av ett keltiskt kapell på Calf of Man, en liten ö vid sydspetsen av Isle of Man (Kermode 1907: 125 ff). Osmund har haft stora möjligheter att bli förtrogen med och ta intryck av det keltiska kulturarvet. Undervisningen i Bremen har naturligtvis även innefattat den apokryfiske Longinus.

”Då satt Emund”

Emund, frilloson till Olof Skötkonung, var kung från ca 1050 – ca 1060. På Järvstastenen (Gs11) i Gästrikland, några km från Söderbystenens ursprungliga plats, står bl.a. ”Då satt Emund” (?). Texten kan avse kung Emund och ger i så fall en för runstenar unik datering. I en slinga, som löper lodrätt från korset, ersättande dess nedåtgående arm, har Åsmund tätt ristat texten. Stenen är tre söners minnesmärke efter fadern, *Þiūðmundr*. Denne kan ha tillhört en stormannasläkt av namnet, formuleringen och det förnämliga utförandet att döma. Korset är unikt och särskilt konstfullt utformat. Stenen är i alla avseenden förstklassig och lättläst. Det är bara innebörden av de elva tecknen **pasataimunt** som är omtvistad. Sven B.F. Jansson avslutar en lång redogörelse för den förda debatten med följande ord: ”Mot Fredrik Sanders och Otto von Friesens uppfattning att namnet Æmund åsyftar sveakonungen Emund gamle, kan nära till hands liggande och vägande invändningar göras. Men för att citera v. Friesen (1907), ”någon annan och bättre tolkning är icke given”. Deras översättning av det egendomliga tillägget är åtminstone möjlig; den stöter i alla händelser ej på helt oöverstigliga svårigheter ur innehållssynpunkt. Det kan sålunda enligt min uppfattning icke uteslutas, att Sander och v. Friesen har träffat det rätta – trots allt.” (Sid 104; Gästriklands Runinskrifter, Sveriges runinskrifter 15:1. Sven B.F. Jansson). Användningen av verbet *sitta* i detta sammanhang bör inte förvåna. Namnet Viseti förklaras i Nordiskt runnamnslexikon med ”den som *förestår* en helgedom”. Mot bakgrund av det nya förslaget till läsning och tolkning av **lanklans** finner jag ytterligare skäl att utpeka Frögers tåg som av kungen påbjudet. Lansen var i lika grad ett härskartecken som ett korstågstecken och Söderby- och Järvstastenarna dateras båda av Jansson till mitten av 1000-talet. På rad, längs gamla vägen Uppland – Gästrikland och vidare norrut, har stått tre runstenar nära den dåtida havsstranden, ristade vid samma tid. Förutom de nämnda vill jag, bl.a. på grund av dess bild, även ta med Björkestenen (Gs18), av vilken det bl.a. återstår ett fragment med en bild av en präst eller i varje fall en vördnadsbjudande man med ett stavkors i handen.

Foto: Bertil Daggfeldt

Vi har då tre samtida stenar nära varandra, var och en med ett ovanligt och eller kristet inslag. Det kristna inslaget på Järvastenen menar jag vara dess tidsbestämning, som är snarlik t.ex. julevangeliets "När Kvinius var landshövding över Syrien" (Luk. 2:2). För en präst skulle den typen av tidsbestämning ligga nära till hands. Emund är omnämnd på slingan, som ersätter korsets stam, således på stenens mest prestigefyllda plats. Thompson, som ingående har studerat Åsmunds ristningar, tar Järvastenen som ett av två exempel på dennes ristningar "executed with extraordinary care." (1975:103). Frögers korståg har, enligt min mening, genomförts under Emunds regeringstid. För detta talar Adams utelämnande av dessa i sin historia. Söderbysten, Järvastenen och sannolikt även Björkestenen får därför 1050 som *terminus post quem* och 1060 som *terminus ante quem*. Thompson (1975:154f.) konstaterar att vi inte har dessa tidpunkter för någon av Åsmunds runstenar. Nu är denna brist måhända avhjälp.

Man kan, mot bakgrund av Adams av Bremen subjektiva uppgifter, utgå ifrån att biskop Osmund var starkt beroende av kungens stöd för sin verksamhet. När

Emund efterträddes av Stenkil uppfattades detta som positivt i Bremen. Ärkebiskopen Adalvard d.ä. togs då emot i Sigtuna eller Uppsala och Osmund förlorade sin ställning och återvände till England. Adalvard d.y. från Hamburg vigdes till biskop efter kung Emunds död (Adam 157f). Det var nu försent att ge status genom att tidfästa Järvstastenen med namnet på en avliden kung utan makt och som inte varit uppskattad av den nu rådande regimen, världslig såväl som kyrklig. Man bör därför utgå ifrån att preterium av verbet "sitta" använts medan Emund var vid makten och med tanke på eftervärlden. Behovet av att datera, som vi numera ofta gör, är, särskilt för en bildad man, inte onaturligt. Att hänvisa till kungens regeringstid var en av få möjligheter som stod tillbuds. Redan Tukydidēs, den kritiska historieskrivningens fader, behandlar c:a 400 år f. Kr. detta ämne i bok 5:20 om det Peloponnesiska kriget. Han förklarar där varför han övergår från det brukliga att hänvisa till regeringstid eller motsvarande till att räkna antalet somrar eller vintrar från krigets utbrott. Thompson skriver: "As far as we know, the idea of dating a memorial for the benefit of posterity was totally foreign to the eleventh-century Swede," (Thompson 1975:86). Det är dock inte uteslutet att den elit som Åsmund tillhörde hade detta uttryck i sin vokabulär. Jag tror att Thompson underskattar svearnas bildningsnivå mot slutet av 1000-talet.

Präst ombord?

På runstensfragmentet, Gs18 c, från Björke, Hille socken i Gästrikland är avbildad en skallig man med långt skägg. Han håller ett kors i handen. Sven B.F. Jansson har skrivit att man ser "en vagn med en åkande". Han hänvisar till och jämför med Ockelbostenen, där man bl.a. ser en vagn. Ockelbostenen har emellertid ett förkristet motiv, påminnande om en Sigurdsristning. Alternativt kan man i stället se en förstäv med spiralupprullad stävprydnad liknande den på skeppet från Osebergsgraven i Norge (Nylén:113). De två översta borden syns. Ristaren har utnyttjat befintlig linje i drakmönstret som stäv. Ryggen framför mannen med korset tillhör en roddare, ringarna är sköldar. Märkena i ringarnas mitt behöver inte vara nav. De kan vara mittbucklor, jfr den ofta avbildade Möjbrostenen. Ockelbostenens vagnshjul har inga sådana markeringar. "Hjulen" sitter också olika högt i förhållande till "vagnens" sidostyckes synliga överkant. Drakslingan eller "stäven" kan inte utgöra en del av någon vagn. Om det ändå skulle föreställa en vagn så syns inte dess bakre del. Mannen med korset är dessutom avbildad så att hans underkropp inte skulle rymmas i "vagnen". *Stafn*, eller rummet vid förstäven, var bl.a. uppehållsplats för *merkismadr*, banérföraren (Falk 1995: 102). Om denna nya tolkning av bilden accepteras ligger det nära till hands att knyta runstensfragmentet, som påträffats bara någon mil från Söderbysten, till Frögers tåg.

Kyrkans män måste delta för att om möjligt bilda de första kristna församlingarna i Tavastland och för att legitimera det våld, som kunde komma att krävas. Korset, som är ett romanskt St Georgskors, har i sin övre ände en tydlig linje, som verkar avbilda något som är fäst vid staven under tvärslån. Avslutningen är dold bakom den tidigare nämnda "stäven". Det skulle kunna

vara en fana, korsfana. En trekantig sådan finns avbildad på baksidan av mynt slagna av de norska konungarna Sigtrygg (921 – 27) och Olav Kvaran (926 – 27, 937) i York (KLNLM).

På detta fragment finns sju runor med ordskillnadstecken efter de tre första:

....**ual-aukli**.... Om **auk** läses *och*, kan **ual** vara slutet på **lisual**, *Lidsvald* och **li** början på *Livsten* eller *Likbjörn*. ”Det är möjligt, att runföljden 1-3 **ual** utgör slutet av ett namn och att **li-** är början på ett annat namn” (GsR, 185).

Någonstans på Gs18 bör ristarformeln ha funnits. De namn jag föreslår är de enda tänkbara bland belagda uppländska ristare. Men Livsten var verksam i sydvästra och västra Uppland. Lidsvald, som betyder ”hövding för krigsmanskapet”, har ristat och ensam signerat en annan runsten (U734). Brate skriver: ”Denne ristare har troligen blott tillfälligtvis verkat som sådan att döma av slingans och ornamentets otymplighet.” Märkligt nog står den stenen vid Linsunda bara några kilometer från Frögers tidigare nämnda gård i Löts socken. Den styrker den inledningsvis gjorda identifieringen av Fröger. Lidsvald skulle kunna vara en kenning eller ett binamn. På två tidigare nämnda stenar läser man ”Frögers lid”. Lid kan här beteckna den styrka som kungen förfogade över. Upplandslagens ”lid och ledung” är inte synonymer. Liden behöver inte som ledungen bådas upp. Fröger var hövding för kung Emunds livvakt och insatsstyrka (SR 4: 609f).

Det andra ristarnamnet kan vara Likbjörn. Förleden i hans namn, **likn**, betyder godhet, barmhärtighet, nåd, hjälp, tröst. Namn med den förleden kan kanske hänföras till missionen. Hans kända runstenar finns i Uppsala och i närbelägna Bälinge. Den nu försvunna men ofta avritade U1074, vid Bälinge kyrka, har ett stort kors upptill och tre mindre s.k. korsade kors nedanför. Korsstaven på fragmentet Gs18c har ett liknande kors.

När Likbjörn ristar *hiogg maerki* använder han ett i det sammanhanget mycket sällsynt objekt, som leder tankarna till Åsmunds språkbruk. Man kan inte utesluta att Likbjörn var en av de präster, som följde Longinus lans. Källström (2007:409) konstaterar beträffande fragmentet Gs18a att den enda runan **o** föregången av Åsmunds typ av ordskillnadstecken, tillsammans med runornas form, talar för att Åsmund haft med Björkestenen att göra. Den slutsatsen kan också styrkas av det sätt på vilket bilden på fragmentet är tecknad. Björkestenen kan ha varit ett lagarbete av deltagare i ”korståget”.

Två forskare har på senare år velat se ett organiserat samband mellan den professionella runstenstillverkningen och kyrkan. Zachrisson (1998:158) skriver att ristarna kan ha haft ”direkt anknytning till kyrkan.” Kitzler Åhfeldt har tagit upp de anglosaxiska klostrens stenverkstäder, som ett exempel på verksamhetens inlemmande i kyrkan. Däremot kan hon inte tänka sig präster eller munkar som runristare (Kitzler Åhfeldt 2002:70 f). Källström sammanfattar väl senare tids forskning vad avser kyrkans medverkan och berör den principiella åsiktsskillnaden mellan runologer å ena sidan och historiker och arkeologer å den andra (Källström 2007:36).

Ytterligare två runstensfragment har påträffats i Björke, Gs18b och d. Av bevarade runor kan man möjligen dra slutsatsen att väderstreckets öster funnits i någon form i texten. De fyra fragmenten tillhörande runstenen har påträffats intill gravfältet Jättendalarna, som ligger på en grusås där man tagit grus till husbehov. I Björke har också det intressanta och välkända båtfyndet gjorts. Båten påträffades vid grävningsarbete 1928. Den är daterad till 400-talet efter Kr.. Björke var, före de senaste tusen årens landhöjning, en för väder och vind väl skyddad hamn. Den var av stor ekonomisk betydelse som exporthamn för bl.a. Hillebygdens och Dalarnas järnproduktion, varom rikliga slaggförekomster vittnar. Frögers flotta av långskepp bör därför i Gästrikland ha legat just där på väg till och eller från Tavastland, vilket också kan förklara att Fröger haft möjlighet att delta i ristandet av en runsten i Björke.

Varför gästrikar?

I landskapet Gästrikland är runstenar ojämförligt mycket sällsyntare än i Uppland. Men de tre runstenarna vittnar ändå om gästrikarnas engagemang och deltagande i Frögers tåg. Invånarantal och skattebärkraft var avsevärt lägre i Gästrikland än vad som var fallet i Upplands folkland. Det förvånar därför att Frögers tåg lämnat så tydliga spår i just Gästrikland och att två bröder från Söderby tilldelats hedersuppdraget att föra Longinus lans. Hafström (60) har studerat ledungsorganisationen och försökt uppskatta antalet snäckor i den fornsvenska ledungsflottan, dock vid en betydligt senare tid än Frögertågen. Han kommer bl.a. till hypotesen att Gästrikland med dess rod skulle sätta upp fyra snäckor, d.v.s. endast 3,5 %, av de 114, som utgjorde Upplands och Gästriklands totala antal. Nu utbjöds sällan sk full allmänning, d.v.s. helt ledungsuppbåd. Man kan därför anta att Fröger gick mot Tavastland med ett begränsat antal skepp. Folklandsindelningen vid vikingatidens slut är inte helt klarlagd. En runsten vid Hovgården på Adelsö (U11) ger oss däremot det första belägget för ordet "kung" i svenskan, "**kunuki**", i sammanhanget "kungens rod". På närbelägna Ekerön nämner en sten (U 16) Håkons rod (Håkon den röde ? kung 1073-1086?). Nio runstenar i Uppland och Gästrikland har eller kan ha direkt koppling till Frögers tåg mot Tavastland, Virland och Livland. Deras geografiska fördelning berättar om folklandens medverkan i dessa tidiga korståg. Skepp, roddare och krigare kom, av runstenarna att döma, från Trögd innefattande kungens rod på Mälarearna samt Attundaland och Gästrikland. Det kan tolkas så att runstenarna stått tätare i Attundaland och i kungens rod och att kristendomen där vunnit tidigare insteg och möjliggjort en "kristen ledung". Men minst sagt har det varit en stor ära för Egil och Bruse att utses till bärare av fälttecknet. Kan en orsak vara att gästrikarna varit ivriga tillskyndare till tåget? Mitt för nuvarande Gävle, tvärs över Bottenhavet, fanns på Åland och det finska fastlandet tidigt kristna bosättare med svenskt ursprung. Havet erbjöd goda förbindelser med detta område. Kom dessa bosättare från Gästrikland och hade de angripits av hedniska tavaster? Ett ytterligare skäl skulle kunna vara att gästrikarna hade god kännedom om Tavastland, vilket var av värde för företagens lyckliga genomförande.

En annan orsak till gästrikarnas deltagande kan ha varit insatsstyrkans behov av hästar. Sådana hade använts i strid i flera hundra år i det nordiska området. Häggebysten (U664) nu på Statens historiska museum, visar en mycket vacker bild av hingsthetsning. Som tidigare nämnts gjorde införandet av stigbyglar på 800-talet det möjligt att hantera spjutet till häst. Bayeux-tapeten från omkring 1070 visar att de invaderande normanderna fraktar hästar över havet. Det finns ingen anledning att frångå svearnas skepp vid vikingatidens slut förmågan att medföra hästar. Rytteri var av stort värde i strid i samverkan med fotfolk. Men det var opraktiskt att under lång tid färdas till sjöss med hästar ombord. De minskade antalet roddarplatser och ställde krav på medfört foder eller strandhugg för bete. Då var det bättre att ta ombord rytteriet så sent som möjligt, t.ex. i Gästrikland, om man skulle till Tavastland t.ex. via Kumo älv. Dessutom har hästbeståndet i Gästrikland och Hälsingland länge varit uppskattat även utanför landskapen. Hästen var särskilt viktig för samfärdsel i glesbygd med stora avstånd till marknader, hamnar, tingsplatser och grannbyar. Egil och Bruse bör mot denna bakgrund ha varit ryttare, som Longinus sägs ha varit, ”höfddinga longinum riddara.”

Om fälttecknet verkligen varit en relik, en kejserlig eller kunglig gåva, hade en kungen närstående man sannolikt utsetts till dess bärare. Man frestas därför att spekulera i att biskop Osmund introducerat benämningen på ett fälttecken, som han själv valt eller utformat och invigt för dess ändamål, en hemgjord *Longinus lans*. Dess uppgift var kanske bl.a. att få gästrikarna smickrade och benägna att som relativt nyomvända ställa upp helhjärtat för Kristus och därmed också för kungen.

Biskop och runristare ?

Rubriken syftar på en lång och ständigt återkommande tvistefråga. Jag tar upp ämnet eftersom den nu föreslagna tolkningen ger anledning därtill. Lektorn vid Gävle läroverk K. Hj. Kempff skrev 1896: ”Mest väntar jag mig av runristaren Åsmund. Måhända skall det en dag gå att närmare utstaka tiden för hans lefnad och gerning. Bara några nya goda fynd, och det kan vara gjort.” Redan Olof Celsius skrev 1726 att Åsmund var en ’nitisk papist’. Han exemplifierade med ristarens nästan obligatoriska bön, innefattande Guds moder, där utrymmet på stenen medgav (Thompson 1975:166). Men den som först i skrift förmodat att Åsmund var samme man, Osmund, ”som konung Emund gjorde till hofbiskop och äfven titulerade erkebiskop” var ledamoten i Svenska Akademien, Fredrik Sander, i ”Runinskrifter ånyo granskade” (1898). (SR 15:150). Sander var lyriker och på senare år fornforskare.

”Tanken att Åsmund Kåresson och biskop Osmund skulle vara en och samma person är i dag helt avfärdad” skriver dock Marit Åhlén i sin doktorsavhandling ”Runristaren Öpir”, 1997. Och hon tillägger: ”Det har hittills inte varit möjligt att identifiera någon av de kända vikingatida runristarna med en belagd kyrkans man” (Åhlén 1997:21-24).

Thompson, som tidigare med enfass också avfärdat denna identifikation (1975:161 ff), behandlar bl.a. Söderbysten (1975:107). Efter ingående studium anser sig Thompson kunna särskilja de partier som Åsmund respektive Sven har ristat. **Lanklans** är enligt Thompson ristat av Åsmund. Denna fackterm har inte påträffats på någon annan runsten. Man väntar sig inte dessa ord av en vanlig ristare och kanske allra minst av en ung(?) ”skriftkonservativ norrlänning från trakten av Sundsvall” (Pressmeddelande fr Stockholms universitet 2007), som Magnus Källström föreslår i sin doktorsavhandling 2007. Runristare valde så långt möjligt standardfraser, vilket har underlättat såväl ristandet som tolkningen. För att rista **lanklans** på en runsten kunde man vänta att denna benämning ingick i ristarens ordförråd och för honom var naturlig. Den ristaren bör ha haft en viss teologisk kompetens. Kanske var han t.o.m. präst? Det förhållandet att så många forskare under flera hundra år inte har kunnat tyda dessa ord talar för att vem som helst inte har ristat dem. Man har helt enkelt inte väntat sig en biskops vokabulär på en runsten i Gästrikland.

Biskop Osmund återvände till England före sin död ca 1067. ”Osmundus e Suedia, Epus, obiit circa Anno Domini MLXVII” (Osmund från Sverige, biskop, död cirka 1067) står det bl.a. på väggen i biskop Wests kapell i Ely, där kvarlevorna efter sju framstående män murats in i väggen 1771 (Schmid 1934:70). Kistorna har öppnats 1769 och kvarlevorna undersökts. Biskop Osmund uppges ha varit ganska kortväxt (Gustafsson 1959:144). Ursprungligen hade de sju begravts i Ely klostrets anglosaxiska kyrka. Han har koppling till ett nordiskt land eftersom han sägs vara släkt med biskop Sigfrid. Hur länge hans förfäder varit bosatta på de brittiska öarna vet man inte. Men det kan ha varit tillräckligt länge för att deras hemspråk inte skulle ha utvecklats i takt med det språk som, vid mitten av 1000-talet, talades bl.a. i Svealand. Jämför den svenska som talats t.ex. i Finland, på Dagö och i Nordamerika.

Henrik Janson (159 ff) anser att de skäl som Thompson anfört mot denna identifikation är otillräckliga och att möjligheten kvarstår. I en utförlig fotnot (188, not 175) utvecklar Janson sin argumentation. Thompson vill bl.a. inte erkänna anglosaxiska språkdrag hos Åsmund, men påtalar i stället västnordiska språkelement (Thompson 164, not 78). Biskop Osmunds i källor angivna bakgrund, som släkting till biskopen Sigfrid, talar, enligt Janson, tillsammans med de västnordiska språkelementen, för den omtvistade identifikationen.

Källströms försök att finna en inhemsk förklaring till Åsmunds uppseendeväckande retarderade runspråk tyder på en kvarlevande och kanske växande osäkerhet beträffande Åsmunds härkomst även bland runologer. I debatten har ofta hävdats att ”Åsmund” var ett mycket vanligt namn i ”Sverige” under denna tid, varför man kunnat bortse från namnligheten. Till stöd för ett sådant påstående finns endast Nordiskt runnamnslexikon att tillgå. Där hittar man 19 belägg avseende olika individer med namnet Åsmund. Det placerar ”Åsmund” på 46:e plats. Om man begränsar sig till Sverige norr Mälaren återstår endast sju belägg. Som jämförelse är det vanligaste mansnamnet, i nuvarande Sverige, Sven med 148 följt av Björn med 118 belägg.

Att Åsmund skulle ha varit ett vanligt namn inom ristarens verksamhetsområde är därför inte riktigt och saknar dessutom betydelse i sammanhanget. Ett tidigt anført skäl varför runristaren Åsmund inte skulle kunna vara identisk med biskop Osmund är också att han inte skulle haft tid att sköta båda uppgifterna (Jacobsen 1932:147). Kanske man även menat att en biskop vore för fin för att slå med hammaren på huggjärnet. Men då jämför man med dagens biskopar. De utnämns på delvis andra kriterier, vid relativt mogen ålder, saknar hantverksutbildning och har ofta familj och fritid. Mycket av deras tid går åt till administration och sammanträden. På Osmunds tid gav det prestige att kunna skriva och tyda runor och att hugga vackra figurer på stenens yta. Den enda organiserade undervisningen i konsten att skriva och läsa stod kyrkan för. Dopfunten från 1200-talet och Burseryds kyrka i Småland har en inskrift som lyder: "Ambjörn gjorde mig, Vidkun präst skrev mig och här skall jag länge stånda". Dunstan, ärkebiskopen av Canterbury, död 988, sedermera helgon, hade många strängar på sin lyra. Han var konstnär, skrivare, musiker, smed och silversmed. "Dunstan was skilled in making a picture and forming letters, as were other clergy of his age who reached senior rank "(Alexander:1992). På Isle of Man har "Joan präst ristat dessa runor" (Br Olsen; 202A). Ansgar förmanade de präster, som han sänt att leva med hedningarna, att med aposteln Paulus som föredöme, "arbeta med sina händer och vara nöjda med mat och kläder"(Rimbert, Vita Anskarii kap.33 slutet). Verksamheten vid klostren speglar väl denna anda. Prästernas samhällsställning under missionstiden var tidvis osäker och inte särskilt hög. "Präste skall vara i bondelagen", d.v.s. åtnjuta samma förmån som en bonde hette det i Västgötalagen (Sehlin 1929:67). Åsmund har bildat skola genom införandet av en ny och konstfull ornamentik på de uppländska runstenarna. Den röjer utbildning och impulser utifrån. Mot bakgrund av Osmunds hemvist i den engelska missionen vore det inte omöjligt att han i klostermiljö lärt sig att skriva, ornamentik och stenhuggning. Som hovbiskop hos Emund kunde han och kyrkan ha stor glädje av runstensresandet. Med dagens terminologi skulle man kallat det marknadsföring. Den begåvade och konstnärlige runristaren, biskopen, har i kraft av sin position utövat stort inflytande främst i Uppland och i Gästrikland. I flera fall har Åsmund endast gjort upp planen för runstenen. Han använder ofta verbet *marka* istället för *rista*, som i nutida engelska blivit *write*. *Marka* hade kanske en vidare innebörd än *rista*. Det inrymmer även planering och utformning, design. Någon eller några andra, eventuellt också med kyrklig bakgrund, har utfört en del av det praktiska arbetet. En sådan är ristaren Torfast. Åsmund har ett särdrag som Thompson har behandlat styvmoderligt och därför inte heller kunnat ta hänsyn till vid bedömningen huruvida Åsmund var präst eller inte. Han ristar gärna figurer utöver korsen och sin klassiska zoomorfa ornamentik. De infogas lämpligt och ofta utnyttjar han linjer som redan finns. Jag har hittat ett tiotal av hans och hans skolas stenar med sådana figurer. En kristen begravning med tre människor finns på U901 i Läby socken (Hult 1992:111). Vid Tierps kyrka står U1144 med återuppståndna Kristi lamm tillbedjande Korset (Horn Fuglesang, Düwel,1998:206). Ett kopulerande par,

eventuellt en illustration av syndafallet och dödssynden *luxuria* (vällust), kan beskådas på U1043 i Onslunda, Tensta. Bayeuxtapeten har ett närbesläktat motiv broderat i nederkant: en naken man med stående manslem kastar sig över en naken kvinna. Bildbonaden, som i åtskilliga scener visar detaljer inspirerade av illustrationer funna i anglosaxiska skrifter från 900- och 1000-talen, anses vara beställd av biskop Odo, halvbroder till Vilhelm Erövraren.

Den tidigare nämnda bilden på fragmentet Gs18c från Björke av en präst med korsstav med fana stående i förstäven på ett vikingaskepp, ser ut att vara ristad av Åsmund. Källström anser att Åsmund kan vara upphovsman till Gs18 i vikingahamnen Björke. Prästens huvudform och hagskägg återfinns på såväl begravningen som på mannen i det kopulerande paret ovan som på U241 i Vallentuna med bild av man och ett fyrfota djur. Ristarna är dock, i ristarsignaturen, som jag tidigare sagt, Lidsvald, alias Fröger och Likbjörn(?). Biskopen och runristaren Osmund/Åsmund kan ha roat sig med att utföra ett "självpporträtt", som tursamt nog finns på ett av de fragment, som påträffats av den stenen (GsR:183). Den kan vara ett lagarbete av de ledande männen i korståget i avvaktan på lämplig vind och eller under proviantering.

Ytterligare en sten med kristen korsstav och häst är U1123, vid Tuna kyrka. Övriga illustrationer tillskrivna Åsmund utgörs av en kentaur, U860, ansiktsmask med hårslingor, U824 och man till häst U375. En omdiskuterad sten, U629, som signerats av Torfast men med uppenbara drag av Åsmund, visar en stor örn med typisk näbb. Snärjda runt halsarna i ormarnas stjärtar hänger en man och en kvinna. Stenen är rest efter Örngisl, vilket kanske förklarar den stora örnen. Men örnen är också en symbol för evangelisten Matteus. Mannen och kvinnan, som det går illa för, skall kanske påminna betraktaren om syndafallet. Dessa exempel visar en, i förhållande till andra uppländska runristare, uppenbart kristen motivkrets hos Åsmund och hans skola. Thompson skriver att inget av von Friesens argument är bindande. Men von Friesen har samlat indicier, som tillsammans skulle visa att Osmund och Åsmund sannolikt var samma person. Hur skulle ett bindande argument se ut? Kanske om man påträffade en inskrift av vilken det tydligt framginge att ristaren var en kyrkans man med ingående teologisk kunskap och i ett sammanhang på riksnivå. Söderbysten bär en sådan inskrift.

"Åsmunrt"

Svante Lagman har fattat pennan "Till försvar för runristarnas ortografi" och framhåller att ristaren skrivit runan som passade när han ljudade. Man skriver som det låter. För oss oförklarliga fel kan, enligt Lagman, ofta bero på avskriftsfel (Lagman 89:29,33). Men den alltför ofta felaktiga stavningen av namnet Åsmund i signaturen förbryllar. På tretton runstenar som Åsmund ensam signerat stavar han sitt namn fel sex gånger. De övriga sju har andra svårförklarade ortografiska fel av vilka åtminstone två avser namn. Alla dessa fel utgörs av utelämnningar och metateser. Är felskrivningarna avsiktliga? Om fälltäckan skriver Inga Lisa Petersson i "Bunden rosengång från Jämtland och Härjedalen": "Ett flertal täcken har ett ordentligt solvfel, i regel på högra

halvan, ungefär 20-30 cm in från stadkanten räknat. Många gånger har jag undrat varför? Ingen har kunnat svara på detta. En förklaring kom från Sundsjö. Traditionen där säger, att ingen är fullkomlig mer än Gud och därför måste man alltid ha ett litet bestående fel, som visar den mänskliga svagheten.”(Petersson 1983: 87, 89). Denna tradition har varit levande i Hamnerdal så sent som 1907 då ett av tre av mig kända och ägda fälltäckan med avsiktliga fel vävdes i socknen. Överhogdalstapetens bonad II är 184cm lång. Den och övriga delar påträffades i Härjedalen. Bonaden har smala bårder upptill och nedtill. I den högra kanten saknas bårderna under de första 12cm. I stället går bildytan ända ut. Bonaderna, som är vävda för mer än 1000 år sedan, har dessutom många små oavsiktliga vävfel. Den utelämnade delen av bården beror däremot inte på slarv. Samma förklaring som överlevt i Sundsjö, Jämtland, avslutar en sida på nätet utgiven av BBC, ”The Lindisfarne Gospels”. ”Occasionally Eadfrith introduced what seem to have been tiny deliberate mistakes, no doubt to acknowledge that perfection could belong only to God.” Lindisfarne-evangeliet anses vara skrivet i början av 700-talet (BBC).

Den utomordentligt välgjorda Järvstastenen (Gs11) där Åsmund signerar med rätt stavat namn, har i stället de tre b-runorna spegelvända. Och på U956 i Vedyxa, som han också signerat med sitt rätt stavade namn, har han i stället vänt d-runan i ”dina” och ristat **stniltr** för beställaren *Staeinhildr*. Claiborne Thompson är förvånad över Åsmunds många felristningar och ägnar avsevärt utrymme åt dem. **husmsr** på Valbostenen, Gs12, translittereras *hio Asmundr* (?). Thompson (105) skriver: ”The misspelling is nevertheless impossible to explain rationally.”

Även Öpir tycks göra avsiktliga fel. På den vackra och speciella minnesvård, som han sannolikt ristat åt Åsmunds följeslagare, kollegan Torfast, nöjer han sig dock med att rista sin signatur med vändrunor (U1034). Marit Åhlén skriver om Öpir: ”Den största inkonsekvensen i användningen av runorna **r** och **R** finns, märkligt nog, i ristarens eget namn” och t.ex. ”På U210 har inskriftens sista runa i signaturens **iak**, *hiogg*, oförklarligt ristats som en stupruna.” (Åhlén:65,102). Två exempel på att ristarsignaturen utförts i lönnskrift (Källström 183) kan visa att någon form av vidskepelse varit förknippad med ristarens verkliga namn. Det skulle kunna förklara Osmunds många felstavningar av sitt namn och hans och framförallt Torfasts flitiga bruk av pseudonymer som fortsättningen visar. Arkeologen Henrik Thrane frågar ”Is it symptomatic of the social situation that there is something wrong in practically every inscription written in the old futhark?” (Düwel 1998:225). Företeelsen kan vara förkristen i de germanska samhällena. Det behöver inte sägas att många ortografiska fel beror på den mänskliga faktorn. Här är endast fråga om *avsiktliga* ortografiska fel. För att urskilja dem krävs särskilda kriterier och ett tillräckligt underlag, t.ex. ristarens tidigare ådagalagda skicklighet, jämförande skriftprov, frekvens, plats i inskriften mm. Man skall naturligtvis inte kunna tillgripa denna förklaring för att komma undan svårigheter. Kännedomen om att avsiktliga fel finns och varför bör emellertid minska runologens förvåning när de dyker upp och diskuteras som ett möjligt alternativ.

Thomson behandlar Åsmunds ofta felstavade namn (Thompson 1975:101) och meddelar, i en fotnot, några tidigare förklaringar till detta. Bl.a. har Magnus Olsen i Fv1953 föreslagit att Åsmund kan ha varit dyslektisk (!). Norska pilgrimer har ristat sina namn med kniv i stavkyrkornas väggar inför den långa och farliga färden. Den sista runan i deras namn fattas ofta. Man har spekulerat i att de velat avsluta ristningen vid hemkomsten (Jansson 1943:246). Det kan också vara ett uttryck för fromhet och eller fornnordisk underdånighet inför gudarna som levat kvar.

Inledningsvis kan det kultiska bruket av runorna ha övervägt. Havamal beskriver hur Oden, som besatt magisk runkunskap, tog emot runorna. Fyrungastenen (Vg63) från ca 600 e.Kr. bär bl.a. texten **raginaku(n)do**, vilket tolkats som beskrivande runorna som ”kommande från gudarna”. I ett samhälle där skrivkonsten var förbehållen några få var det naturligt att dess symbolvärde blev stort och laddat (Flowers 70). Vi säger ”den mänskliga faktorn” och menar oavsiktliga fel. Däri ligger ändå ett erkännande av att människan inte är fullkomlig. Åsmunds och Torfasts inskrifter innehåller flera gånger upplysningen att de högg rätta runor, som man kan tyda. På U847 kompletteras detta med ristarsignaturen ”Åsmund ristade”. Detta förvånar Thompson men det stannar vid det. Man högg nog inte 31 runor i onödan. Informationen bör ha varit av betydelse för beställaren, ristaren eller båda. Det fanns ett alternativ till att rista begripligt. Kanske hade det med magi att göra. Nonsensinskrifter är en benämning som runologer åsätter inskrifter som de inte kan *rada* (tyda, läsa). Benämningen är korrekt om den läses som det står ”no sense”. Men på svenska betyder nonsens strunt. För dåtidens människor kan det ha varit blodigt allvar. En eftergift åt en sannolikt gammal, förkristen vidskepelse i kultkontinuitetens tecken kan ha varit att, som biskop Eadfrith i Lidisfarne på 700-talet, skriva små fel som dock inte äventyrade förståelsen. Om syftet med felen var att vilseleda djävulen, som man motiverat assymetri i orientaliska mattor med, eller att behaga gudarna med tecken på underkastelse, kan vi inte veta. Möjligen är det senare mera troligt eftersom djävulen har sitt hemvist i kristendomen och alltså är ett senare tillskott i våra förfäders föreställningsvärld. Oden, runornas gud, och Tor är i så fall de gudar, som man inte ville förtörna.

Arkaisering

Redan antikens författare var väl förtrogna med arkaisering. Detta stilgrepp avsåg att ”höja” latinet genom att använda ord och begrepp från gångna tider. Skickligt använd gjorde arkaisering skriften betydligt äldre. Den gav tyngd åt framställningen och prestige åt skrivaren och uppdragsgivaren. Man får dock leta noga för att finna exempel på arkaisering i nordiska runinskrifter. Men sådana finns. Oftast döljs de av tolkningar i vilka läsaren slukat betet och förlagt texten till avsett århundrade. Sparlösastenen och Rökstenen är inte så gamla som runologerna tror. Det framgår också av att båda alfabetena används i texten. En relativt nyutkommen bok av Sara Harris, ”The Linguistic past in twelfth-century Britain” beskriver ingående bl.a. arkaiseringens historia och funktion.

Medarbetare

Åsmunds runstenar företer ovanligt många medsignerare. Ibland är kvaliteten på ristningens utförande överraskande medioker men signaturen är ändå Åsmunds (U824). Någon annan kan då tänkas ha verkställt Åsmunds plan. Det finns exempel på stenar med skissartad ristning av Åsmund, som inte fullbordats, U884, U969 och U1142 (Thompson 1975: 110). Detta kan spegla hur Åsmund ibland arbetade.

Två av medristarna bär namn som för tankarna till Ansgar och återfinns i Vita Anskarii. Det är Hiriarr (Herigar, Hergeir) och Vigmarr (Widmar, Wigmar i fty.). Hergeir var vid Ansgars ankomst "hövitsman" i Birka. Rimbert betecknar honom som *praefectus vici*, platsens uppsyningsman och *consiliarus regi*, kungens rådgivare. Hergeir tog emot dopet och lät bygga en kyrka. Han är den förste till namnet kände svensk, som mottagit dopet. Ansgar kallade honom sin lille son, *filiolus*, i andligt avseende (Odelman:94). Det var praxis att namnbyten gjordes för att betona den apostoliska karaktären av missionsuppdraget (Boken om Ansgar; sid 91, not 167). Åsmund har haft goda möjligheter att tillgodogöra sig Ansgarsvitan under sin tid vid skolan i Bremen. Den bör ha ingått i kurslitteraturen för blivande missionärer. Om Åsmund kallade en omvänd man och nära vän och medarbetare för Hergeir eller Hiriarr så vore man inte förvånad. Denne medarbetare har tillsammans med Åsmund signerat U1144 vid Tierps kyrka. Thompson har funnit en del runor "shaky" på denna sten och frågar sig om inte detta kan skrivas på Hiriarrs konto. Stenens motiv med de två lammen och korset är utpräglat kristet. Den brutalt rektangulära runslingan och flera av runorna röjer en annan hand än Åsmunds. I Fornvännen 1988 redogör Snaedal för, på 50-talet vid Rosersberg, Norrsunda, återfunna U423 och nära intill ett runristat stenblock (UFv 1988:241). U423 är ett verk av Åsmund medan stenblockets ristning, nio meter därifrån, signerats Åsmund och Hiriarr. Källström har observerat en form av detta namn i Ansgarsvitan (Källström 2005: 5-19). Inga ytterligare belägg för detta namn har påträffats.

Vigmarr, som också finns som medsignerare, har ett ovanligt namn. Det finns totalt fem belägg i Nordiskt runnamnslexikon av vilka tre i Södermanland avser samma person Sö292, Sö298 och SöFv1971;208. Vigmars far heter Kåre, vilket jag återkommer till. De två andra avser Åsmunds medristare på U1142 i Åbyggebo, Vendel och en Vigmarr, som varit en god skeppshövding och vars eftermäle påträffats under Uppsala domkyrka på en kristen runsten (UFv1976;104) signerad av Likbjörn, en ristare kanske med koppling till Åsmund på Björkestenen. Witmar var Ansgars kollega i klostret i Corbie, där de tillsammans ledde skolan och var också hans följeslagare under den första missionsresan till Birka. Tillsammans uthärdade de strapatserna under färden dit.

De två ristarsignaturerna, nära varandra i Runverket och i verkligheten, väcker misstankar. Det är osannolikt att två ristare, båda bärande sällsynta "Ansgarsnamn", Hiriarr dessutom unikt, av en slump skulle vara Åsmunds medarbetare. Namnen måste vara fingerade. Så är också fallet. En närmare

undersökning av de aktuella runstenarna visar att flera av de kännetecknen, främst beträffande karakteristiska runor, som Thompson funnit på Torfasts två signerade ristningar, kan påvisas.

Hiriarr och Vigmarr är pseudonymer för en och samma person. Han heter Torfast och är Åsmunds "assistent". Thompson har ingående studerat Torfast och skriver "he was perhaps an assistant who worked very closely with the master" (Thompson 1975:151). Varför har Torfast signerat de tre runstenarna med dessa namn? Namnen, tagna ur Ansgars krets 200 år tidigare, kan vara motiverade av fromhet, vidskepelse eller för att Åsmund ibland kanske kallade honom vid dessa namn. Namnet Torfast tillhör de teofora personnamnen (Andersson 1993) och borde strängt taget vara olämpligt i missionsverksamheten. Torfast har ristat ett flertal stenar. En av dem kan han ha gjort till minne av sin far, Torsten. Den står på ursprunglig plats vid Brista i Norrsunda. Redan förekomsten av det unika namnet Hiriarr, med anknytning till Ansgar, talar för att Åsmund var en kyrkans man. När Torfast dessutom kallas Vigmarr (Widmar fty.), ett mycket ovanligt namn, också det buret av en känd gestalt i Ansgarsvitan, bör det inte vara någon tvekan om att Åsmund var Torfasts överordnade och uppfattade sig själv som Ansgars efterträdare i Svealand. Torfasts släkt har gått att dokumentera i fyra generationer tack vare bevarade runstenar (U423, UFv1988;241, U421, U418 och U1034) några av hans hand. Wessén/Jansson skriver i SR 2:1 s.205 om U421: "Den Kaetilvi, som omtalas i denna inskrift, kan icke vara densamma som Kaetilvi på U418." Detta beror naturligtvis på att Torfast och Kaetilvi framställts som syskon på U418. Stenen är rest av båda efter "fader sin". Torfast och Kaetilvi bör emellertid ha varit man och hustru. Torfast, som själv ristat, har i så fall avsett sig själv vid formuleringen. De inte alltför vanliga namnen i kombination med att runstenarna står mycket nära varandra och på ursprunglig plats vid Rosersberg och Brista i Norrsunda sn., bör väga tyngre än ett grammatiskt fel av Torfast. Dessutom har Wessén/Jansson i texten till en annan runsten, U968, skrivit "broder sin hänför sig endast till de båda första av de tre namn, som stå i inskriftens början" vilket avspeglar en i detta fall större tolerans gentemot samma språkliga ofullkomlighet.

Thompson (1975:112) har noterat tydliga skillnader mellan runformerna på Åsmunds samsignerade runstenar. Flerängsstenen, U1149, tar han som det bästa exemplet på detta. Han jämför höger och vänster sida och finner Åsmunds traditionella runor på den högra. På den vänstra bör det då vara medristaren Svens. Thompson har på U372 funnit runor som liknar Svens på Flerängsstenen. U372 har dock attribuerats till Åsmund. Thompson accepterar motvilligt detta men skriver samtidigt att det är ett av hans mindre imponerande verk (Thompson 1975:123). Sven kan inte, som föreslagits, vara Åsmunds lärare.

Thompson tar upp ett intressant drag i Torfasts stil, som innebär att runorna i båda sidornas textband kan läsas från samma håll. Detta gäller även Flerängsstenen, vilket inte bör överraska eftersom Svens och Torfasts runformer också överensstämmer. Torfast kallade sig uppenbarligen Sven i norra Uppland

och Gästrikland under denna resa. Stildraget att rista runraderna så att texten kunde läsas från ett och samma håll, d.v.s. stående på ytter- resp innerlinje, kan ha en praktisk funktion vid ristandet. Om ämnet, stenen, legat på kant uppkallad till lämplig arbetshöjd, kunde två ristare bekvämt rista stordelen av textbanden rättvänt och samtidigt, en det övre den andre det nedre. Förutsättningarna för snabb ristning vore därmed idealiska. Oavsett om en eller flera har signerat runstenar med texten anordnad på detta vis framgår det alltid av runornas form att det varit fråga om ett lagarbete. Jag har inte funnit några andra ristare än Åsmund och Torfast som har arbetat så som beskrivits.

Sven har av Källström föreslagits som Åsmunds läromästare. Motivet för detta har varit att hans namn står först i ristarsignaturen på de två stenar där han medverkat (U1149, Gs13). I övrigt finns ingen känd sten signerad av denne Sven. Hur kunde en så oerfaren ristare vara till hjälp för mästaren Åsmund? Dessutom är "lärjungen" Åsmunds runor ojämförligt mycket vackrare. Namnet Sven har innebörden "yngling, tjänare" (Otterbjörk 1981:208). En jämförelse av de två ristningarna med av Thompson angivna Torfasts karakteristika visar tydliga överensstämmelser (Thompson 1975: 141f). Sven är även det ett annat namn för Torfast.

Thompson har, inte oväntat, funnit intressant att studera ristaren Ödmund i sammanhang med Åsmund (Thompson: 146-151). Denne har signerat två stenar (U598 och U1132). U1123 attribueras dessutom av Thompson till Ödmund. Det framgår att det finns flera likheter mellan Torfast och Ödmund samt påverkan från Åsmund. Ödmunds signerade stenar finns i omedelbar närhet av Torfasts signerade (U599) i Hökhuvuds socken i nordöstra Uppland. Attributionen ligger i Tuna på vägen mellan Uppsala och Hökhuvud. Om Ödmund existerat i verkligheten hade han sannolikt ristat flera stenar. Ödmund är ett relativt ovanligt namn, som Torfast två gånger valt att signera med.

Ingjald har tillsammans med Åsmund signerat en sten som nu står i Universitetsparken i Uppsala (U932). Om den skriver Thompson bl.a. "the lack of a nominative ending –r on **inkialt** is especially puzzling" (Thompson 1975:110). Namnet för tanken till Uppsalakungen *Ingjald Illråde* av Ynglingaätten, som enligt sagorna skall ha levat på 600-talet och genom illdåd enat svearna. Hans existens anses tvivelaktig. Kung Emund var den siste kungen av samma ätt. Ingjald är, av runornas utseende att döma, Torfast.

Biskop Osmund har bara en känd medarbetare, som påverkats och utvecklats av honom och följt honom på hans färder. Samarbetet har underlättat Osmunds verksamhet. Runstenen U1034 i Tensta socken, signerad av Öpir, kan ha rests till Torfasts minne av hans tre söner, av vilka en heter Torsten, kanske uppkallad efter sin farfar (U418). Torfast är inget vanligt namn. I Uppland finns, om U1034 avser ristaren, förutom denne, endast tre belägg i Runnamnslexikonet. Dessa kan avfärdas av kronologiska, geografiska och eller namnskäl. Högst upp på stenen är ristat en ansiktsmask. Sven B.F. Jansson skriver: "Ristningen bör utan tvivel räknas bland hans vackraste verk. Korset har en utsirad form, vilket hos Öpir är mindre vanligt" (Fv 1950:332). På senare tid har Lise Gjedssø Bertelsen publicerat "On Öpir's pictures." Hon betonar att denna konstellation,

ansiktsmask över ett kristet kors, är traditionell inom den kristna konsten. Bland Öpirs alla kända runstenar är U1034 unik (Bertelsen 2006 31-64). Det synes sannolikt att Torfast i Tensta och Öpir stått i en särskild relation till varandra. De kan ha varit kollegor. Tillgängliga fakta talar, enligt min mening, för att den Torfast som här redogjorts för är en och samma person. Åsmund har även han ristat en sten, U824, som bär ett ansikte högst upp. Den står nära Skokloster och är uppförd till minne av broder Hrodelfar med utelämnande av possessivt pronomen vilket öppnar för att den avlidne var en broder i församlingen. Å andra sidan finns ansiktsmasker över såväl kors som Torshammare på ristningar i Södermanland (Sö112 och Sö86), ristningar som av ornamentik, ortografi, språk och runformer att döma kan attribueras till Torfast.

Vinaman

Sakförhållanden har framkommit som stöder identifieringen av Åsmund som biskop Osmund. Runstenen, vid Vidbo kyrka (U375), från 1000-talets mitt blir då av intresse. Den har attribuerats till Åsmund och rests av föräldrar efter en son som dött i **buhi**. Det uppseendeväckande är sonens namn, *Vinaman*. Namnet är i Norden endast känt i ett enda fall och då som namn på en yngre släkting till biskop Sigfrid. S:t Sigfrid är känd från Sigfridslegenden, sannolikt skriven i början av 1200-talet. Han var biskop i York och kom till Skandinavien under Olof Skötkonungs tid. Han sägs ha döpt kungen. Hans tre släktingar, Unaman, Sunaman och Vinaman led, enligt legenden, martyrdöden. Deras avhuggna huvuden sänktes i Helgasjön nära Växjö men återfanns av Sigfrid genom ett under. Adam av Bremen lämnar vissa uppgifter om Sigfrid, bl.a. att han var närvarande vid skarabiskopen Thurgots begravning i Bremen 1030 och skriver också att Osmund var en yngre släkting, systerson, till Sigfrid. Osmund och Vinaman vore, om Adam lämnar riktiga uppgifter, släkt. Förutom Celsius anser Brate och von Friesen det "sannolikt, att inskriftens Vinaman har fått sitt namn genom uppkallelse efter den värendske martyren" (UR 2:1, 129f). Grape trodde däremot att namnet var ett oberoende lån från England (Thompson : 155 not 47). Förekomsten av det unika namnet så nära inpå halshuggningen av bröderna och 150 år före legendens nedteckning väcker förvåning. **Buhi** är Boge på östra Gotland, en viktig överfartsort på väg till eller ifrån Östersjöprovinserna. Om sonen från Vidbo farit med Fröger och biskop Osmund kan han ha sårats eller insjuknat, mottagit dopet, fått det unika kristna namnet Vinaman och dött i Boge. Att Åsmund medverkat till ett minnesmärke i hembygden faller sig då naturligt. På sätt och vis var, under sådana omständigheter, den unge mannen från Vidbo en martyr och fick kanske därför en martyrs namn.

På ytterligare två runstenar, bärande samma text, nu i Lunda respektive Frösunda socknar i Uppland, hjälper Åsmund föräldrarna att göra ett minnesmärke (U346, U356). Denna gång efter sonen Björn, som föll i Virland. I Frögers lid ? I grannsocknen Söderby-Karl står minnesmärket efter sonen Otrygg, som **vaR drepinn a Finnlandi** (U582). För han med Fröger? Wessén/Jansson påtalar att det är av intresse att sammanställa uppgifterna i dessa närbelägna runstenar (SR 2:1 sid 470). Trots Gräslunds stilgruppering

Pr1? finner jag drag av Torfast på U582. Det är bl.a. den våldsamma svängen på ormen, den mycket karakteristiska b-runan, R-runan och s-runan.

Den blide

Källström har knutit an till Bureus m fl och övertygande visat att Åsmund haft ett binamn, Gladi (U 301, U 847). Fornvästnordiska "gladr" kan bl.a. betyda "blid, vennleg, bjart, klar" och "lys"(Källström 2007:220-223).

"Ljus däremot är en gudomlighetssymbol redan i fornnordisk fromhet. Ordet knyts i norrön skaldediktning tidigt till Kristus, Vite Krist" (Hallencreutz 1982). Åsmunds standardbön innefattande Gud och Guds moder har förklarats med hans ortodoxa erfarenheter under hemfärden från Rom genom Ryssland där den slaviska kyrkan kallar jungfru Maria för *Bogorodica*, Guds moder(Sjöberg 1983:76). Så behöver inte vara fallet. Själve Adam av Bremen använder, ett par decennier senare, detta uttryck (kap 67 sid 107 övers Emanuel Svedberg). Det ligger nära till hands att tro att Osmund har lärt sig denna bön senast i katedralskolan.

Åsmund och Torfast använder oftast olika böner. Thompson (sid 89) påvisar bönen "Gud hjälpe hans and och Guds moder" på samtliga av Åsmund signerade och med bön försedda stenar utom U859, som istället har Torfasts vanliga bön "Gud hjälpe hans and". Thompson finner överensstämmelser med U1144 som Åsmund och Hiriarr (Torfast) har signerat. Likhet med U1142, Vigmar (Torfast) och U859 påpekas också.

Kåres son

Vid två av många tillfällen signerar Åsmund med Åsmund Kåres son. Detta har okritiskt anammats som ett äkta patronymikon. Åsmunds far har hetat Kåre och Åsmund benämns med förkärlek Åsmund Kåresson.

Ett äkta patronymikon är emellertid inte ett namn (Peterson 1993). När sammansättningar av den arten förekommer är de att betrakta som genealogiska upplysningar, oftast för att särskilja. Åsmund kunde inte ha behov av detta. Hans ställning som hovbiskop och hans prägel på de stenar, som bar hans ofta t o m avsiktligt förvanskade namn eller, som vi skall se, pseudonym gjorde varje förtydligande med en genealogisk upplysning onödig, utrymmeskrävande och tidsödande. Kåres son skulle däremot kunna vara ett binamn, möjligen avsett att hedra en uppskattad vän. Han kan ha velat glädja beställaren av stenen. Jag har tidigare påmint om att Ansgar kallade Birkas hövitsman "sin lille son". Detta bruk fortlever än i dag. En äldre man kan av olika skäl ha kallat Åsmund sin son eller Åsmund åtnjutit hans beskydd eller omsorg. Mannen var som en far för honom. För att föreslå bara en av otaliga möjligheter så kan ett starkt vänskapsförhållande ha uppkommit på det skepp, som tagit Åsmund uppför de ryska floderna och till Svealand. Det är frestande att här nämna Vigmar, Kåres son, som återfinns på tre sammanhörande sörmländska runstenar och kanske även den skeppshövding Vigmar vars minnessten påträffats i Uppsala (UFv 1976:104). Om Torfast redan använt pseudonymen Vigmar i Åbyggeby i Vendel

och Åsmund önskar hedra samme man, kan han använda omskrivningen Kåres son som binamn. På de två stenarna, Järvastenen (Gs 11) och den i Vedyxa (U956), som han signerar med Kåres son, kan beställarna ha haft någon anknytning till den sörmländske Vigmar, varför ristaren velat uppmärksamma detta. Släkt var viktigt och vanligt på vikingatiden med dess, i förhållande till vår tid, låga befolkningstal. Vedyxa-stenen, utformad som en tron, är beställd av en kvinna, Steinhildr, och den döde maken greklandsfarare, d.v.s. han hade befarit de ryska floderna. Detta kvinnonamn förekommer endast vid ytterligare två tillfällen i Runverket, en gång i Skuttunge norr om Uppsala och en gång i Västerhaninge socken (Sö236) nära de tre Vigmar-stenarna (Sö292, Sö298). Ett närmare studium av dessa stenar visar dock påfallande likheter med Åsmunds skola. Ornamentiken med ormhuvudet och ringkorset, Torfasts ortografi och den överflödiga vokalrunan i ordslut på Sö292, Bröta-stenen (Källström 2002:14ff) ger tillsammans underlag för att attribuera den och Sö298 till Åsmund och Torfast. Båda stenarna är tidigare attribuerade till Halvdan, som sannolikt inte har existerat vilket jag återkommer till. Åsmund har först 1999 tillskrivits en ristning i Södermanland (Sö302, Stille 1999:175). Flera är att vänta. Av alla patronymikon betyder just Kåreson, framförallt i Norge, en antagen, utkorad (adopterad) son. *Gorm var megit elskid aff konning Alured, som gjorde hannem til sin kaare son oc arffuing* (Kalkar: 2:693). Åsmund har västnordiska rötter och mycket talar för att hans biologiske fader inte hette Kåre.

På resa i norr och söder

Runstenar i Hälsingland, Medelpad och Jämtland har, av bl.a. Nils Ahnlund och von Friesen (1934:41-51), diskuterats som möjliga arbeten med anknytning till Åsmund.

Stenen vid Högs kyrka, (Hs11), är signerad av Alver och Brand. Brand kallar sig också ristaren av U1067 i Åkerby vilket lett till att närbelägna U1066 attribuerats till honom. Dessutom har en Brand signerat stenen vid Gårdby kyrka (Öl 28) på Öland. Källström menar dock att ”det inte finns någon anledning att anta att det skulle röra sig om samma person”. Hans motiv är att stenarna står i tre landskap och skiljer sig vad beträffar ornamentik och ortografi (Källström 2007:60). Att samma ristare arbetat i tre landskap borde inte anses som omöjligt. Man var långt ifrån stationär på vikingatiden. Källström tilltror ju Åsmund med ”norrländskt ursprung” att ha ristat i fyra landskap. Stenarna företer dessutom, i motsats till Källströms uppfattning, vissa likheter. På tre av dem är ornamentiken likartad. Den är klumpig och primitiv. Ormarna har litet runt öga. Åsmund är dock oskyldig. De får anses utförda av Torfast. De båda stenarna i Åkerby har texten på höger sida stående på ytterlinje, d.v.s. på det speciella sätt som utmärker Torfast (Thompson 125). Stenen i Hög har ristarformeln på höger sida och textbandets ytterlinje. De tre signerade stenarna Hs11, U1067 och Öl 28 har signaturen **bratr**, **brantr** utanför textbandet. På stenen i Hög står bl.a. **markadu** och **abtir**, typiska ord och typisk stavning för Åsmund. Bönen är en mix av Åsmunds och Torfasts traditionella böner. Kortkvistrunor förekommer. Användning av dekoren för huvudstav och ristarnas ”skrivstil” visar tydligt vilka

som har hållit i järnet. Stenen är ett av många verk av Åsmund och Torfast, även om den är mindre lyckad. Skälet till det kan vara flera. Man kan ha haft bråttom och stenens kvalitet har inte varit gynnsam eller man har utfört en grunt huggen skiss, som någon lokal hantverkare fullföljt. Att det senare förekommit i Åsmunds skola har visats av Thompson (1976:110). På denna sten står signaturerna Alver och Brand utan tvekan för Åsmund och Torfast. Alver är i övrigt okänd som ristare och kan betyda "helgedomspräst" enligt Nordiskt Runnamnslexikon. Det passar bra på Åsmund. Brand kan stå för "eld, brand, svärds klinga".

Stenen vid Gårdby kyrka på Öland har stora likheter med Torfasts signerade sten U629, attribuerade U987 och U409, den senare attribuerad till Åsmund och Torfast. Det är bl.a. mycket originella detaljer i ornamentiken på U409, som överensstämmer helt. Det stora geografiska avståndet bör i detta fall utesluta risken för imitation. Men även runformer och språk talar för en attribution till Torfast och Åsmund. Även på U599, som Torfast signerat, finner man t.ex. **pinsa. aiftiR** (Öl 28) förekommer däremot inte på kända stenar ristade av Åsmund och Torfast. Den stavningen kan kanske förklaras med att man ristar som det låter. **aiftiR** återfinns på åtta runstenar, varav tre på Öland. Fortsättningen kommer dock att visa ytterligare belägg på **aiftiR** i Åsmunds och Torfasts verk.

Ristarsignaturen, *Brand högg rätt. Du kan tyda*, har sin motsvarighet bland Åsmunds verk, bl.a. på U847 och Gs 11, Järvastenen. Den är inte vanlig. Åsmunds och Torfasts besök på Öland kan t.ex. ha ägt rum i samband med "korståget" till Livland.

I Medelpad är stenarna i Attmar, M5 och Nolby, M1 tidigare av flera forskare på något sätt förbundna med Åsmund. Källström är inte främmande för att föreslå Attmarstenen som Åsmunds förstlingsverk. Riksantikvarieämbetets skylt vid Attmarstenen meddelar emellertid att runorna förefaller vara ristade av två ristare. "Det är påfallande hur glest runorna är ristade i den vänstra slingan, som innehåller bönen, medan de är tätt packade i den högra. Runformerna skiljer sig också lite mellan de båda slingorna. Kanske har två olika ristare utfört dem." Denna iakttagelse är riktig. Man igenkänner lätt Åsmunds och Torfasts karakteristiska runor. Det är dock svårt att föreställa sig att Torfast skulle ha varit Åsmunds lärare. Torfasts föräldrar och han själv bodde dessutom i Norrsunda i Uppland och talade säkert inte ett retarderat språk. Thompson har, som tidigare nämnts, gjort samma iakttagelse på bl.a. Flerängsstenen, U1149, på vilken han ser vad Åsmund ristat och vad "Sven" åstadkommit. Beskrivningen "tätt packad" har också Thompson beträffande Åsmunds runrad. Och Torfasts och "Svens" runformer är överensstämmande.

Stenen i Nolby, M1, är bl.a. av runformer och signeringen *Fartegn markadi* att döma ett verk av Åsmund och Torfast. Åsmund har förutom ornamentiken svarat för i huvudsak den vänstra sidan och Torfast den högra.

Åtskillnadsteckens form och användningssätt är Åsmunds. På vänster sida står texten på ytterlinje. Kortkvistrunor används för a och n. Namnet *Fartegn* är ovanligt. Endast tre belägg för detta namn finns i Nordiskt runnamnslexikon,

M1, Hs21 och numera försvunna Ög222. Hs21 står vid kyrkan i Jättendal i norra Hälsingland, 35 kilometer söder om Nalbystenen, signerad av Fartegn. Texten inleds med "Åsmund och Fartegn de reste denna sten efter Torkel, sin fader....." och slutar med "Gunnborga ristade denna sten" Runstenen har väckt berättigat intresse som den enda som, enligt inskriften, ristats av en kvinna. Samtidigt har viss skepsis visats och annan läsning föreslagits. Så sällsynt som namnet *Fartegn* är i runinskrifterna måste sannolikheten vara mycket liten för att det funnits såväl ett brödrapar som ett ristarp med identiska namn inom detta begränsade område. Vore det samma män (vilket det är) hade Gunnborga inte behövt rista. När dessutom Åsmunds och Torfasts runformer finns på stenen så är det inte för djärvt att dra slutsatsen att stenen ljuger. Man skall läsa som det står men man behöver inte tro allt man läser. En uttalad vidskepelse med förankring i asatron, kanske särskilt stark i detta område, kan ha legat bakom ett avsiktligt byte av plats mellan resare och ristare i runslingan. Man kan ha velat lura Oden eller djävulen. För ortens läskunniga var det ändå uppenbart vilka som hade ristat och vilken Gunnborgas relation var till Torkel. Om de nu var läskunniga.

Här är det lämpligt att "avliva" ytterligare en kvinnlig ristare. Det är Frögård i Väsby som Nordisk rundatabas av svårförståeliga skäl uppger vara medristare till Åsmund på U203 vid Angarns kyrka. Han använde sig ofta av medristare, som framgått, men inga kvinnliga. Runinskriften medger inte heller en sådan tolkning. Torfast har uppträtt under flera namn men att han skulle välja ett kvinnonamn är inte sannolikt. Av inskriften framgår klart att Frögård är dotter till Ulv till vars minne stenen rests. Upplysningen är av arvsrättslig natur. "Runristerskan Frögård i Ösby måste således avföras ur diskussionen" skriver Elias Wessén (UR:1, sid308).

Stenen i Jättendal är således ristad av Åsmund och Torfast. En annan sten med "ombytta roller" är Sö159, i Runtuna socken, enligt vilken Ingjald och Alver reste stenen efter Torbjörn, deras fader. Läsaren minns att Åsmund tidigare gått under det mycket ovanliga namnet Alver och att Torfast kallat sig Ingjald på U932. Tre eller fyra namngivna personer uppges ha ristat runorna i Runtuna. Dessa personer är i övrigt inte kända som ristare. Runtexen före den avslutande stavlösa ristarsignaturen visar tydliga drag av Åsmunds och Torfasts runformer. Dessutom står ristarformelns vanliga runor med spetsen inåt stenen på Torfasts vis.

Endast 20 kilometer från Runtuna i Södermanland ligger Nykyrka socken. Där, vid Hormesta, stod en runsten, Sö46, från vikingatid. Den är signerad av de i övrigt okända ristarna Kättill och Stack. De som rest stenen uppges vara Eskil och Gnaudiman. Den förre har samma namn som ett helgon och en känd ristare i Södermanland. **knaudimanr** är ensam om sitt namn i nordisk rundatabas. Det finns dock i dag ett tysk-judiskt familjenamn *Gnademann*. Nordiskt runnamnslexikon anser att förleden möjligen sammanhänger med fornvästnordiska *gnaud* "stoj, larm". Jag associerar hellre till tyskans Gnade, som betyder nåd. På fornhögtyska hette det *ginâda*. I den kristna betydelsen är ordet lånat från fornsaxiskan eller medellågtyskan enligt Svensk etymologisk

ordbok. I detta fall kan det vara ett resultat av ristarens språkliga bakgrund i en fornvästnordisk miljö på de brittiska öarna, sannolikt Danelagen, och hans egenskap av missionär, präst eller biskop. Det är uppenbart att man här står inför ytterligare ett fall av ombytta roller. Bakom pseudonymen Eskil döljer sig inte överraskande Torfast och Åsmund har denna gång kallat sig Nådeman, en man som kan förmedla nåd eller som vederfarits nåd, underförstått av Gud.

Runformerna och språkbruket ger stöd åt denna slutsats. Hormesta-stenens **uarþ taupr**, blev död, finns t.ex. 16 gånger i databasen. Fem fall är danska och norska. Åsmund har signerat ett av de svenska beläggen och två är tidigare attribuerade till honom.

På U838 finns ett misstänkt fjärde fall av ombytta roller. *Stufr* och *Torfastr* har låtit resa en sten åt Torbjörn, deras gode far. Gillaug, den dödes hustru, uppges inte ha ristat men väl att ha ombesörjt märkets tillkomst. Skillnaden är inte helt lätt att förstå. Runan *s* saknas i såväl *stufr* som i *torfastr*. Detta kan vara avsiktligt. Ryda kungsgård, där stenen nu står, ligger tre km från Torstuna kyrka och fem km från Torslunda. Kanske särskilda hänsyn togs med anledning av närheten till Tors kultplats. Binamnet *Stufr* betyder stump, som väl borde beteckna en kortvuxen man. På jämtska säger man idag ”stutt” för kort och en stuv är sista biten av en tygrulle. Rundatabasen har istället normaliserat namnet till *tolfr*, Tholf. Som tidigare framkommit fann man vid flyttningen av kvarlevor 1769 från Ely klostrets anglosaxiska kyrka att Osmund varit kortväxt. Det vittnar om gott humör och självförtroende att kalla sig för ”Stumpen” på en runsten, särskilt om man är präst eller biskop.

Detta grepp med ombytta roller kan ha tillämpats då vidskepelsen var särskilt stark hos beställarna eller om situationen med den tidens värderingar så krävde, t.ex. om den döde var praktiserande hedning.

Precis som t.ex. verbet *marka* på några norrländska runstenar tagits till intäkt för ett ålderdomligt språkbruk i norr så har *Fartegn* betraktats som ett typiskt norrländskt binamn (Moberg 91f). Denna undersökning undanröjer till stor del de bevis i befintlig runskrift som åberopats. Det är en engelskfödd och en man från Mälardalen som i de nordliga landskapen infört ord och namn i texten på runstenar. De har sedan stått modell för t.ex. Hakon när han ristade M7, nu i Tuna kyrka.

Futraþr – snabblöpare eller läskunnig ?

Vid Skinna i Tillinge sn. påträffades en intakt och vacker runsten under jord (UFv 1973;146). I inskriften uppges *futraþer* vara ristaren. Det har tolkats som ”snabb på foten”. Inskriften har attribuerats till *Livsten*, som är en pseudonym för Åsmund. Troligare syftar Fot på de tre första runorna i futharken.

Jämtlands kristnande

Jämtlands kristnande nämns inte i andra samtida källor än på Frösöstenen. Om Adam av Bremen känt till omständigheterna så har han i varje fall inte skrivit något därom. Det kan vara ett indicium på att kristnandet skett under kung

Emunds tid, då Osmund var biskop och de båda persona non grata i Bremen. Runstenen på Frösön är därför den enda tidiga källan som står till buds. Den är inte uttömd, ännu inte publicerad vetenskapligt. Jag föreslår att biskop Osmund, mästaren Åsmund, tillsammans med assistenten Torfast har ristat den. Elias Wessén har bl.a. i brev till Eric Festin uttalat sig om stenen. Han skriver ”... ristningen på Frösöstenen, såväl i fråga om ornamentik som runor, har en klart uppländsk typ. Den har, såväl runologiskt som språkligt, en ålderdomlig prägel. Den ansluter sig närmast till den äldste uppländske runmästaren Åsmund Kåresons runristningar.” (Festin 1944:18). Wessén hänförde felaktigt i detta brev Åsmunds ålderdomliga språk till att denne skulle ha verkat tidigt. Jag utgår från Henrik Williams undersökning 1994 och hans nya läsning av inskriften (Williams 1996:46).

Mitt förslag till attribuering avseende Frösöstenen grundas på följande fakta: Ornamentiken liknar den som förekommer på Åsmunds stenar. Gräslund föreslår bl.a. U987, vid Funbo kyrka, som näraliggande vad avser form och stil (Gräslund 1996:22). Jag delar hennes uppfattning och återkommer till korset. Funbostenen är attribuerad till Torfast på språkliga och ortografiska grunder, men det råder ingen tvekan om att ornamentiken är utförd av Åsmund. Ordskillnadstecknet är ett kort vertikalt streck. På de runstenar, som Åsmund ensam signerat och som finns kvar, är 39 av totalt 59 ordskillnadstecken av detta slag (Thompson 1975:99). Sättet på vilket han använder ordskillnadstecknet är också särpräglad.

Raisa (stain) används av Åsmund och Torfast i Uppland minst sju gånger (U194,U343,U356,U419,U981,U998 och U1145).

Åsmund använder gärna ornamentiken för sina runor. På Frösöstenen har ristaren utnyttjat det iriska kopplets övergång över runraden för i-runan i **raist**. ”An especially distinctive trait in Asmund’s works is the use of an ornamental line as the mainstaff of a rune” (Thompson 1975:92).

Demonstrativet ”**dino**” är en för Åsmund karakteristisk ortografi. Det är belagt 31 gånger på stenar i Uppland, som är signerade av eller attribuerade till Åsmund. I hela Uppland finns denna stavning i övrigt endast 8 gånger. De fördelas på Arbiörn och hans skola, Lifstein och Tidkumi, som alla verkade i västra och sydvästra Uppland och vilkas verk i övrigt saknar likhet med Åsmunds runstenar (Thompson 1975:122).

hann har ristats **hon**, d.v.s. med runan o för nasalt a. En sökning i Nordisk rundatabas ger 60 ord i 49 inskrifter. Begränsar man sig till Uppland och Gästrikland, där runristare från Svealand varit verksamma, finner man 28 inskrifter. I Nordisk rundatabas läser man nämligen om Frösöstenen: ”gjord av runristare från Svealand”. Av dessa är 26 signerade av eller attribuerade till Åsmund, Torfast eller båda. Endast U73, attribuerad till Visäte och U446, ett fragment utan attribution men med Åsmunds runformer, har ännu inte knutits till Åsmund. Gs18, som utgörs av fyra fragment, har av Källström, som tidigare anförts, attribuerats till Åsmund. Jag delar Källströms uppfattning. Det enda belägget från Medelpad, M11, saknar attribution. Däremot har jag tidigare motiverat en attribution till Åsmund och Torfast av runstenen med det enda

belägget i Hälsingland, Hs11. 14 av de 49 beläggen är hämtade från ristningar i Danmark och Norge. Ett belägg på Öland (Öl 1) avser en dansk storman som kanske begravts på platsen. Inskriften är västnordisk och ger ett intryck av att vara arkaiserad. 93% av beläggen i Svealand kan således hänföras till Åsmund. Denna överrepresentation, i förhållande till övriga samtida ristare, tillsammans med de många beläggen från västnordiskt område, talar tydligt för Åsmunds utländska härkomst och för en stark koppling till runstenen på Frösön. Något stöd för att ristarna varit norrlänningar ger den däremot inte.

kirua, i lät göra bro, kan beläggas 8 gånger i Nordisk rundatabas. I tre av fallen är runstenarna signerade av Åsmund eller attribuerade till Åsmund och Torfast. Två belägg finns i Uppland, ett i vardera Västergötland och Danmark. Det åttonde är ristat på Frösöstenen.

kirdi, i gjorde bro, finns i 12 inskrifter från aktuell tidsperiod. De fördelar sig så här: Södermanland 1, attribuerad till Åsmund (Stille 1999: 175), Uppland 3, Hälsingland 1, Norge 2, Orkney 1, Isle of Man 3 och Jämtland 1. Kortkvistrunor har använts i två av de utländska inskrifterna.

Runformerna är ofta karaktäristiska för ristaren. Riksantikvarieämbetet skriver ”Runristarna hade också olika handstilar” i skriften ”Att läsa runor och runinskrifter”. Den som först till fullo insåg de goda möjligheter detta ger vid attribuering och också använde sig av detta var Thompson 1975. Med nutida teknik vore en digitalisering av intakta runor i Svenska runinskrifter möjlig och av flera skäl värdefull. Genom att t.ex. kvantifiera avvikelser, t.ex. mäta minsta kvadrataavstånd, kan ett värdefullt underlag för vetenskaplig attribuering åstadkommas. Fingerade namn i ristarsignaturen kan då inte längre vilseleda forskaren. Denna metod borde ge bättre resultat än huggspårsanalysen, som påverkas av stenens egenskaper. Runorna är ristarens fingeravtryck. De är, till skillnad från huggspåren, avsedda att genom sin form förmedla information.

b-runan är tillsammans med s- och r-runorna extra värdefulla när man skall identifiera ristaren (Thompson 40). På Frösöstenen hittar man Torfasts mycket typiska b, runorna 41 och 83, med bistavarna utgående från textbandet och ofta med ett mellanrum på huvudstaven. (Exakt ett likadant b finns på Torfasts signerade U629 vid Sigtunafjärden). Åsmund har inlett ristandet. Torfast fortsätter efter ordskillnadstecknet, som är så typiskt för Åsmund. Det är Torfasts r-runa i **raisa**. Åsmund använder raka streck i r. Runa 12 är Åsmunds ty på Torfasts f börjar den undre bistaven så gott som alltid nedanför mitten på huvudstaven. Tyvärr har inte Torfast ristat något **f** på denna sten. Torfast använder stora utrymmeskrävande runor. Från och med runa 44 ristar Åsmund med sin normalare d-runa. Torfasts d-runor (se t.ex. runa 81) har ofta en liten ”bulle” mitt på huvudstaven. Åsmunds s-runa, t.ex. 46, har räta vinklar i motsats till Torfasts. Den ser ut som en stol i profil. Åsmund packar ibland runorna tätt som 47-50, sannolikt när han insett att slingan annars inte kommer att räcka. Från och med runa 71, **o** i Asbjörn, ristar Torfast. Runa 83 är åter hans typiska **b**. Ristarna använder, i likhet med Åsmund och Torfast, huvudsakligen kortkvistrunor för a, n och o.

Åsmund dubbelanvänder runor när det är möjligt. Det är mycket ovanligt hos andra ristare. På Frösöstenen har man ristat **disauk** och **aukirua**. I den första runföljden skall **a** läsas två gånger, i den andra skall **k** läsas två gånger.

Tsain kan innehålla en avsiktlig metates av *st* till *ts* och skall läsas **Stain**.

Åsmund och Torfast gör ofta avsiktliga fel.

Nutida forskare, med något undantag, har inte velat tro att Åsmund varit biskop och som sådan haft anledning och möjlighet att verka över stora avstånd. Man har i stället spekulerat i att hans text- och formförslag skulle ha förmedlats vid marknader e dyl. Rimligare förefaller det mig att han på väg till eller från Jämtland har passerat Attmar, nära hamnen i Selånger, och Nolby vid Ljungans utlopp samt Hög och Jättendal i Hälsingland. De runstenar, som visats vara ristade av Åsmund och Torfast på väg till eller från Jämtland, kan fogas till övriga indicier, som sammantagna ställer utom tvivel att även Frösöstenen är deras verk.

Henrik Williams (1996:55) bejaktar att Frösöstenens likheter med de uppländska runtexterna (läs Åsmund !) är större än olikheterna. Han skriver dock att "Tryn och Sten använder runan för nasalt *a* för att beteckna ett obetonat sådant ljud i *land*, vilket Åsmund med stor sannolikhet inte skulle ha gjort." Det märkliga är bara att det är precis vad ristarparet Åsmund och "Sven" gör i en exakt parallell, i **tafstalonti** på den signerade Söderbysten, Gs13. "Tryn och Sten" ristar **eotalont** och använder samma runa. Om U374, attribuerad till Åsmund, skriver Thompson (1975:143) "The orthographic use of the o-rune (---, **kriklontr**) do bring Asmund to mind." Här avses naturligtvis Grekland. Dessa belägg har undgått Williams. Däremot ristar Åsmund **onklant** för England på stenen U241 och **kriklati** på U540 för Grekland. Båda stenarna är attribuerade till Åsmund. Bruket av runan för nasalt *a* i *land* kan därför inte anföras som en olikhet i förhållande till Åsmunds runtexter.

På Frösöstenen ristar man Asbjörn med begynnelse-runan för nasalt *a*. Av Nordiskt runnamnslexikon framgår att endast i två fall av 17 har i Uppland samma runa ristats för *a* i Asbjörn. Ingen av Åsmunds stenar (förutom Frösöstenen) innehåller tyvärr namnet Asbjörn, men själv ristar han alltid sitt namn med **o**, d.v.s. nasalt *a*.

På Isle of Man och i Nordiskt runnamnslexikon finns det keltiska namnet **(t)ruian** (Br Olsen;193 B). **Triun** står i Frösöstenens ristarsignatur. Detta namn är okänt. Om **i** och **u** byter plats på samma sätt som **s** och **t** i **Stain** läser man **Truin**. Hette Åsmund *Druian* innan han blev munk eller prästvigdes och döptes till Osmundus? Här kan likväl som i **Tsain** föreligga någon form av metates. Vokalerna *u* och *i* kan ha kastats om avsiktligt. Vi har sett att fingerade namn är vanliga och hur Åsmunds skola reducerats till mästaren och Torfast. Frösöstenen tillhör denna lilla "skola". "Druid" är ett svenskt låneord och betyder keltisk präst eller domare. På de brittiska öarna har man tidigt tillbett ett helgon, *S:t Trunio* (Baring-Gold: 265) och även helgonet *S:t Trinian* bl.a. på Isle of Man. Att biskop Osmund skulle anta pseudonymen *Trjónn* med grundbetydelsen

”tryne” på Jämtlands kristningssten är svårt att tro. *Trjónn* är bara belagt i Jämtland och då så sent som ca. 1300 (Sandnes 108).

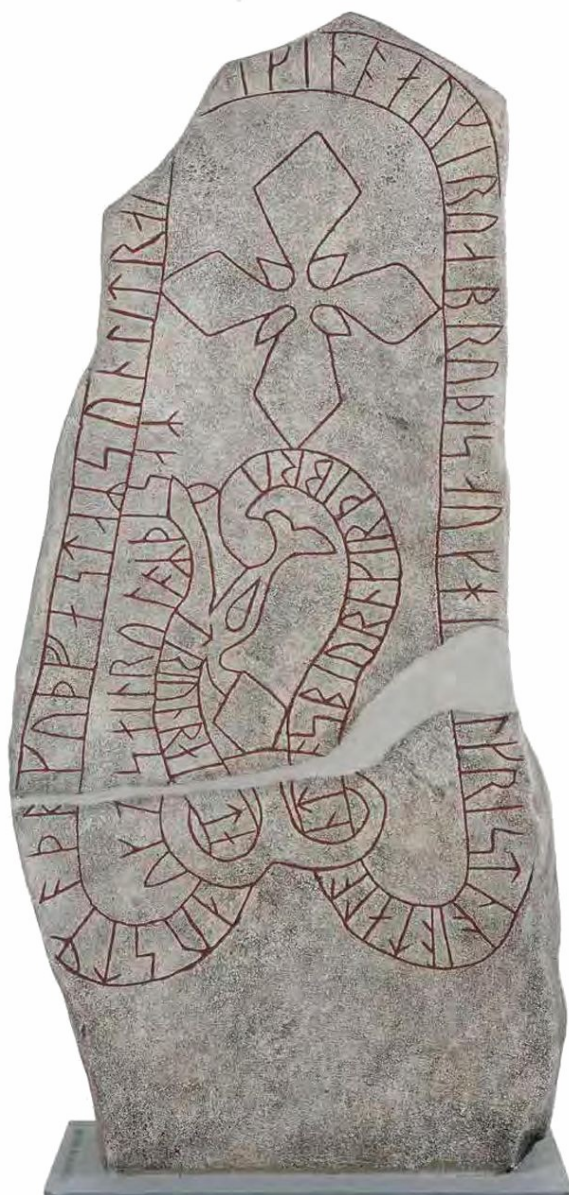
Ambjörn gjorde bro skall inte uppfattas som att han var byggmästare. I samtliga fall, och det är många, avses med ”göra bro” att personen ifråga har bekostat brobygget eller själv, med eget folk, utfört arbetet. I inget fall anges namn på personer som mot ersättning uppfört broar eller vägbankar. Runstenens formulering talar därför om att också Ambjörn bekostade eller byggde bro, samma som Östman eller en annan. Det finns ingen språklig grund för att läsa bron, d.v.s. bro i bestämd form, vilket vilseleder läsaren att tro att man avser den bro som Östman lät göra. Formuleringen är inte idealisk. Vanligtvis omtalas bara en bro på varje runsten vilket gör det lättare. Det är också anmärkningsvärt att huvuddelen av ristarsignaturen i slutet av texten hamnar utanför textbandet. På den innehållsmässigt jämförbara Jellingestenen hade en så dålig planering inte godtagits. Inskottet *Ambjörn gjorde bro* krävde 15 runor. Den del av ristarsignaturen som inte fick plats i runslingan upptar 17 runor. Mig förefaller det som om kravet på att nämna Ambjörns donation eller arbetsinsats har framställts sent och vållat den osköna avslutningen. Runformerna, se ovan, visar att Torfast ristat *Ambjörn gjorde bro*.

Ända in i vår tid har det funnits två broar över Djupbäcken som mynnar i Ändsjön på Frösön. Den södra, vid utloppet i Ändsjön, finns ännu kvar, den kallades Långbron. Den norra ingick i Bergs grändens kyrkoväg. Runstenen har sannolikt rests vid ett av Långbrons landfästen. Den kavelbron var betydligt längre och mer att yvas över. Båda vägarna leder till kyrkan men vägen över Långbron är den gamla pilgrims- och huvudvägen över Frösön. När kyrkan så småningom byggdes av sten var Östman glömd och det latinska alfabetet hade ersatt runorna. Då stod eller låg stenen i farozonen och kan ha fått en sekundär användning vid t.ex. kyrkbygge. En undersökning av stenen med avseende på eventuellt slitage genom nötning, trampslitning, visar att varken fram- eller baksidan utsatts för sådant. Däremot har den högra kanten under en sträcka av 132 cm nötts ner så att textbandets yttre linje försvunnit och kantytan blivit slätpolerad. Ingen annan yta på stenen är tillnärmelsevis så jämn och glatt. En rimlig förklaring är att runstenen haft en sekundär användning innan den flyttades till Östersundet. Runstenen Sm27 i Berga socken i Småland har legat i Berga gamla kyrkas dörröppning. Trampslitningen har skadat det yttre runbandet på samma sätt och i samma grad som på Frösöstenen. Denna står således inte på ursprunglig plats, som vissa forskare sökt göra gällande, och dess nuvarande placering kan inte tas till intäkt för att Östmans och Ambjörns bro överbryggat det breda och djupa Östersundet. På 1000-talet var dessutom sjötransporter mycket uppskattade och en viktig orsak till bosättningen i Storsjöbygden. Området var en utpräglad glesbygd och det skulle dröja flera hundra år innan kärrvägar anlades. Även från försvarssynpunkt var en ö utan broförbindelse att föredra. De Frösöbor, som under folkvandringstid mödosamt byggde fornborgen på Öneberget, skulle inte frivilligt medverkat till ett brobygge. Så sent som 1657 anfölls och ockuperades Frösön av en dansk styrka som tvingades skaffa båtar för landstigningsföretaget.

Foto: Bertil Daggfeldt

Stenens baksida har två olikfärgade vertikala fält. Ett är mörkare och ca 30cm brett. Stenen är homogen varför färgskillnaden uppkommit som en följd av omgivande miljö. Den ljusa delen av stenen kan under lång tid ha varit täckt av jord. Om runstenen använts som tröskel har den legat på den vänstra sidan med den högra, slitna kanten, som tröskel. Sannolikt har ristningen varit vänd inåt mot en utgrävd grund. Man ville nog dölja ristningen med den hedniska futharken. På utsidan byggnaden har markytan följt skiljelinjen mellan fälten. Tröskelns höjd har således varit ca 30 cm över mark, vilket lämnar utrymme för ett trappsteg.

På båda sidor om dagens bro över Djupbäcken, tidigare i gamla kartor benämnd Långbron, ser man på många ställen ett vågmönster i markytan, som röjer en lång kavelbro. Dessa spår visar den senast lagda vägen över våtmarken. En grävning tvärs stigen bör göra möjlig en dendrokronologisk och C14-undersökning för att fastställa den äldsta brons ålder. Kjell Sundström, Uppsala, studerade kavelbroar bl.a. i Hammerdal. Från Görvik till Hammerdal går den gamla vägen över ett par myrar över vilka man byggde väg, som ännu ligger kvar nere i myren. C14 prov daterar kavlarna till 1265/105. Äldre partier kan finnas under broarna (Sundström 1993).

Bidraget till tolkning av Frösöstenen ger ytterligare stöd för slutsatsen att biskopen och runristaren är samma person. Osmund har vistats inom ärkesätet Hamburg - Bremen, innefattande Danmark, som elev vid dess katedralskola. Han har själv sett eller åtminstone hört talas om Jellingestenen enligt vilken

Harald Blåtand kristnade danerna. Formuleringen på Frösö-stenen påminner om den på Jellingestenen, vilket flera forskare påpekat.

De här anförda överensstämmelserna med Åsmunds och Torfasts kända ristningar är så många och så särpräglade att det inte kan råda någon tvekan om att de tillsammans har ristat stenen på Frösön, Sveriges nordligast belägna runsten. Denna slutsats kunde man ha kommit till långt tidigare. Varför man inte gjort det kan bero på den blockering, som ristarsignaturerna orsakat. Man har aldrig ifrågasatt dem. Ändå är pseudonymer bland nutida och sentida författare ingen ny eller ovanlig företeelse. Under brytningstid mellan hedendom och kristendom kan särskilt starka skäl ha funnits för att hålla sig med ett *nom de plume*. Fabian Kastner skriver i en understreckare i Svenska Dagbladet 2008 06 14: "Av alla böcker som gavs ut i England i slutet av 1700-talet var nästan 70% anonyma, kryptonyma eller pseudonyma arbeten." Åsmund signerar med sitt eget, ofta dock förvanskade namn, endast i Uppland och Gästrikland, där kung Emund hade stort inflytande, men i Hälsingland och Medelpad, varifrån Källström föreslår att han kommer, ristar han inte sitt eget namn.

Ingen har heller blivit misstänksam mot att Åsmund har så många medristare som under eget namn utfört så få eller inga kända runstenar. Till vilken hjälp kunde så oerfarna ristare vara? Varför skulle han, en enligt Källström, "skriftkonservativ norrlänning", som infört ett utsökt formspråk och åstadkommit bland de vackraste runstenar som gjorts, behövt många och mycket medelmåttiga medristare? Och vilken anledning fanns att på det begränsade utrymmet underrätta eftervärlden om den blygsamma insats som dessa amatörer skulle ha bidragit med? Den produktive och skicklige Öpir har ingen säkert belagd medristare.

Runstenen säger en sak av större betydelse än vad som i förstone framgår. Samtidigt som den upplyser om Jämtlands kristnande berättar den om en eller två broar, som byggts. Brobyggen för själens frälsning ingick i avlatssystemet. Tillämpning av detta krävde i sin tur att det fanns minst en kristen församling, vilket i sin tur betydde att man vid tillfället för stenens resande hade minst en kyrka. Kyrkobyggande var det avgörande tecknet på omvändelse (Nilsson 130ff). Utan kyrka att regelbundet besöka fanns av religiösa skäl ingen anledning att bygga broar, ett ord med ursprunglig betydelse "väg". "Vite Krist" hade ingen omedelbar glädje av allmänt förbättrade kommunikationer. Han och prästerskapet var däremot mycket angelägna om att alla, gamla och unga, halta och lytta, skulle kunna komma till Herrens hus när klockans klang kallade till mässan. Några förkristna "brostenar" har ej påträffats. Wessén har övertygande beskrivit värdet av förbättrade vägar till kyrkan för kyrkans verksamhet (Wessén, Södermanlands runinskrifter, sid LII). Brobyggnadsstenar bör därför vara handfasta tecken på att kyrkor funnits inom gångavstånd vid tiden för dessa stenars resande. Detta förhållande synes inte ha uppmärksamrats av tidigare forskning. En arkeologisk undersökning av Mattmars kyrka 1982 visade rester av en stavkyrka (?), som kan vara från mitten av 1000-talet. När stenen restes var Jämtland således åtminstone delvis kristet. En orsak till detta kan ha varit Olof den heliges starka påverkan. Jämtar har deltagit på Olofs sida vid

Stiklestad. En av dem var kanske *Arnljot* från *Gälline*, Gällö, om man får tro Heimskringla, som inspirerat Pettersen Berger att skriva operan *Arnljot*. Stigmannen *Afra-Fasti* från Jämtland är också nämnd som deltagare på Olofs sida. Fortfarande kan minnet av jämtarnas S:t Olofskult avläsas i jämtländska kyrkor där helgonet tronar, med yxan, som blev hans bane, i hand. De för Jämtlands kyrkor typiska och vackra skeppsljusstakarna, i medeltida smide, utgör helgonets andra attribut (Dahlby 175). I vårt sekulariserade samhälle springer varje sommar nära 5000 jämtar och ”norskar”, män och kvinnor, S:t Olofsloppet och ”Spelet om Heilag Olav” äger rum i juli varje år på slagfältet, Stiklestad. Nära 700 000 besökare har sedan urpremiären 1954 sett detta spel.

Östman Gudfasts son

Det kan ha funnits flera Östman i Jämtland vid denna tid. Därför var det kanske nödvändigt att klargöra vem av dessa det var som lät kristna Jämtland. Det var Gudfasts son. Namnen på *-fastr* förekommer rikligt i Uppland och Jämtland. I övrigt är det tunnsått (Wessén 1927:101f). Wessén vill förklara detta med de gamla kulturförbindelsernas styrka. Jag föreslår mer prosaiskt att jämtarnas traditionella handel i första hand bringade dem i kontakt med svearna, vilket påverkade bl.a. namnskicket. Östman kan en man kallas, som kommer österifrån. Det gör man inte när man föds och får sitt namn. Östman kan därför vara ett binamn. Kallas man Östman i Jämtland under 1000-talet kan man teoretiskt komma från Västernorrland eller Finland. Svealand är mindre sannolikt som ursprung. Fågelvägen från Jämtland till Uppland går i nästan sydlig riktning. En möjlighet är emellertid att normmän har givit Östman hans binamn. Han kan som ung ha följt Olav Haraldsson till Stiklestad sommaren 1030. Ett naturligt ”nom de guerre” på honom i den norska omgivningen vore då Östman. Idag skulle han under likartade omständigheter kunnat få namnet ”svensken”. Östman kan enligt denna hypotes ha låtit döpa sig, som sagorna säger att Olav krävde, för att 20-30 år senare ha innehaft en maktställning i Jämtland. Kung Olavs män kallades *krossmadr*. Korset på sköldarna var ett tecken på styrka (KLN 9:184). Ett binamn med sådan bakgrund behövde man inte skämmas för i S:t Olofskultens tidevarv. Fortsatta kontakter med Trøndelag kan ha bidragit till att namnet bibehållits. Formuleringen på Frösöstenen tyder inte på något beslut vid tinget, Jamtamot. Det behövdes sannolikt inte.

Vallfart till Olof den heliges grav ?

En tänkbar förklaring till att biskopen och hans följeslagare inte använder sina namn på Frösöstenen kan vara deras önskan att färdas inkognito. Besöket på Frösön har inte haft någon officiell prägel, inte varit på Sveakungens uppdrag. Jämtland har inte ingått i hans maktsfär. Målet för deras färd har inte varit Jämtland. De flesta utsocknes, som passerade Storsjöbygden vid denna tid, hade ett annat mål i sikte, S:t Olofs grav. Det förvånar inte om en nitisk och begåvad prästman skulle vilja ta del av Olofskulten in situ innan han tog itu med

kristnandet inom sitt missionsområde där S:t Olof kunde väntas locka många tillbedjare.

Runstensresandet existerade av allt att döma inte i Jämtland. Men Östman, som måhända härbärgerade Åsmund med sällskap under deras passage av Frösön, kunde nog tänka sig ett monument över sig själv. Runstenar, som man låtit resa över sig själv, finns det flera exempel på. När Åsmund återkom efter besöket vid den heliges grav kan ämnet, stenen, ha legat där, klar för ristning. Ristningen är dock inte av samma höga kvalitet, som t.ex. den på Järvstastenen, mycket beroende på stenarten. Järvstastenen är ju ristad på gävlesandsten. Runorna är inte huggna med lika stor precision och djup. Planen har inte kunnat innehållas. Texten får inte rum inom textbandet. Dekoren är vacker men enkel. Åsmund var säkert kapabel att göra en vackrare och mera påkostad sten. Han har kanske haft bråttom att fortsätta färden till Uppland. Dessutom låg Jämtland utanför hans verksamhets- och ansvarsområde. Kungen bestämde inte i Jämtland varför Åsmund inte heller behövde krusa för Östman.

Korset är till sin form avvikande från de kors som Åsmund och Torfast oftast ristar. De fyra korsarmarna är spetsiga. Grundformen är det grekiska korset. De spetsiga "bladen" påminner om *fleur de lys*, den treflikiga franska liljan. Den var redan under den fornkyrkliga tiden symbol för treenigheten. Inom heraldiken anses den i sin tidiga användning också ha symboliserat kungavärdigheten (Skånberg: 130). Birger Brosas sigill, vid Statens Historiska museum, från ca 1180 visar en ryttare med en treflikig lilja i skölden. Liknande kors som Frösöstenens finns bl.a. på Sö338 i Turinge, som rests efter en mäktig storman, Hs10 i Hälsingtuna och på återfunna U423 vid Rosersberg. Den senare stenen är attribuerad till Åsmund. Det nio meter därifrån runristade blocket har signerats av Åsmund och Hiriarr, alias Torfast.

Sveriges största runsten, Hs10 i Hälsingtuna, är ristad med stavlösa runor. På grund av stenarten, som inte tålt tidens tand, är dessvärre texten i huvudsak oläslig. Men ornamentiken och framförallt korset finns kvar. Korset är mycket likt Frösöstenens med de spetsiga korsarmarna. Ringen har keltisk tradition och är typisk för Åsmund. Åtminstone ornamentiken bör därför kunna attribueras till Åsmund, som förberett en frikostigt tilltagen sten för att ristas med hälsingerunor. Hög ligger bara några kilometer från Hälsingtuna. Där har Brand/Torfast kanske samtidigt ristat den mindre formsköna Hs11 och signerat med Alver och Brand. Pseudonymen Brand talar för att detta inte skett på återfärden från Frösön i Jämtland, som är den nordligaste belagda uppehållsorten under biskopens resa. Under återfärden kallade sig Torfast *Fartegn*.

Eftersom det av allt att döma fanns en eller flera kristna församlingar och därmed sannolikt även kyrkor i Jämtland, kan korset ha sin förebild där eller i Norge. Beställaren har måhända velat ha det i området vedertagna korset eller så har utföraren påverkats av förlagor på plats. Verdals kommun, inom vilken Stiklestad ligger, antog 1972 ett sådant kors som kommunvapen. Förlagan är ett S:t Olofskors, som avbildats på målningar i domkyrkan i Trondheim, Olavsfrontalet. Korset finns på Olav Haraldssons sköld i två av de avbildade scenerna

från slaget vid Stiklestad. Målningarna, utförda i olja, är tillkomna i Trondheim omkring 1320-30. De är avsedda att täcka altarets sida som vette mot församlingen. De fördes till Köpenhamn 1691 men lämnades åter 1930. Sådana målningar har varit vanliga i tidiga nordeuropeiska kyrkor men det är bara i Norge som de har överlevt i ett större antal. Trettio norska frontalmålningar, de äldsta från slutet av 1200-talet, finns kvar. De visar, inte helt överraskande, på influens från England och har daterats bl.a. utgående från engelskt medeltida måleri. Det kan inte uteslutas att S:t Olofs sköldemärke fortfarande tillhörde traditionsarvet när altarmålningen utfördes. Helgonförklaringen skedde nära i tiden efter kungens död och kultens utbredning fick ett snabbt förlopp. Redan 1040 hålls Olofsmässor enligt Sigvat Skald och senast 1050 har en Olofsliturgi nedtecknats och ingått i ett engelskt Collectarium. Adam av Bremen berättar om Olofs begravning i Trondheim och om vallfärder dit från hela Norden och andra länder. Korsformen och den föreslagna bakgrunden till Frösöstenen ger en inte oväntad anknytning till S:t Olofskulten, som i hög grad påskyndat Jämtlands kristnande. Att den nya tron underlättat den för jämtarna viktiga handeln var även det en god sak. Carl F. Hallencreutz avslutar sitt bidrag i *Jämtlands kristnande* med att fråga : ”Är det inte troligt att också Frösöstenen har något samband med om inte Olav Haraldsson så i varje fall med Olav den Helige? Den frågan kräver närmare granskning i ett fortsatt studium av Jämtlands kristnande.” (Hallencreutz 1996:17f).

I Simris

När vi nu sett hur Åsmund och Torfast rört sig över stora avstånd vore det intressant att undersöka om de ristat i Skåne. Nordisk rundatabas uppger att två runstenar i Simris, som då låg i Danmark, är gjorda av svenska runristare. DR344 är vackert utförd. Den lämnar ett tidigt vittnesbörd att vårt land då kallades Svitjod. Däremot saknar den kors och bön. Den kan ändå betraktas som kristen eftersom den är rest till minne av en stupad? broder. Stenen är lätt identifierad. Ornamentiken överensstämmer utomordentligt väl med U836 i Alsta, Nysätra socken i Uppland. Även språket och runformerna bekräftar att samme ristare utfört båda stenarna. Rundatabasen uppger att U836 ristats av Torgöt Fotsarve. Det uppges också att denne troligen är lärjunge till Fot. Spekulationer att det skulle röra sig om far och son och att ristaryrket skulle gå i arv har förekommit. I själva verket är Torgöt Fotsarve en märklig pseudonym för ristarparet Åsmund och Torfast. En kontroll av de nio stenar som signerats av (1) eller attribuerats till (8)Torgöt Fotsarve visar att samtliga är utförda av Åsmund och Torfast.

DR345 står bredvid DR344. Den är enklare och mindre konstnärlig. Torfasts runformer och bön gör det uppenbart att ristarparet arbetat sida vid sida i Simris. Ormhuvudet är bättre än i vanliga fall. Man frestas att tro att Åsmund för Svitjods ära lämnat en hjälpende hand. Här finner man samma **aiftiR** som på Ö128.

Avslutning

Denna skrift tillkom på grund av en slump. Under sökning i Runverket efter ledtrådar till ordet *vikings* etymologi uppmärksammade jag Söderbysten och den otillfredsställande tolkningen av **lanklans**. Lansen blev en sporre och när jag funnit Longinus låg kopplingen till biskop Osmund nära. Jag fann det vara ett ”gott fynd” av det slag som lektorn vid Gävle läroverk, K. Hj. Kempff hoppades på 1896. Resten var inte svår ens för en amatör. Claiborne W Thompson hade gjort ett gott förarbete 1975. Olof Celsius, Otto von Friesen, Fredrik Sander och Nils Ahnlund bör hedras postumt för tidiga och oftast riktiga slutsatser.

Runologi är en hjälpvetenskap som måste användas i samverkan med flera andra vetenskaper om våra äldsta skriftliga källor skall kunna avlockas sina hemligheter. Det finns också behov av och utrymme för praktiska kunskaper och yrkeskunnande inom olika områden från den icke akademiska världen.

Mycket är tidlöst. Den största svårigheten ligger i att väga in en svunnen tids annorlunda synsätt och värderingar. Risken för felslut är uppenbar om man okritiskt tillämpar vår tids normer. Runinskrifterna är våra tidiga källor. De innehåller utsagor. Dessa måste behandlas källkritiskt på samma sätt som t.ex. de isländska sagorna. Kanske inte på grund av tidsavståndet. Men andra skäl kan ha funnits för felristningar och vilseledande innehåll. Ristarsignaturerna borde ha nagelfarits och ifrågasatts. Då hade kanske inte den här skriften behövts. Jag tackar min hustru Ulla, som är den enda som trott på mig under arbetet.

Resultat

Om **lanklans** skall läsas *Longinus lans* talar detta, sammantaget med övriga redovisade fakta, för att biskopen Osmund och runristaren Åsmund var en och samma person.

Protokorståg till Finland (Tavastland), Livland och Virland har ägt rum under kung Emunds regeringstid, ca 1050- ca 1060.

Järvstastenens (Gs11) tidsbestämning avser kung Emunds regeringstid.

Protokorstågens ledare, Fröger, och runstenar minnande om detta är identifierade.

Runstensfragmentet Gs18 c visas ha en ristning föreställande en kyrkans man på ett vikingaskepp.

Det har saknats runstenar, som närmare kan tidsbestämmas mot bakgrund av historiska händelser. Stenar, som kan knytas till Frögers protokorståg, är resta under Emunds regeringstid, ca 1050 - ca 1060. En stor del av Åsmunds stenar kan antas vara ristade under hans tid som biskop, d.v.s. inom denna tid.

Legenden om S:t Sigfrid och bl.a. Vinaman kan spåras redan i mitten av 1000-talet, långt tidigare än den nedtecknats.

Åsmunds många medarbetare har visat sig vara en, Torfast, som använt många fingerade namn. Även Åsmund har ofta signerat med fingerade namn.

Jämtlands kristnande beskrivs utgående från ett nytt förslag till tolkning av Frösöstenens tillkomst, textinnehåll och korsform. Det visas att stenen inte står på ursprunglig plats. Ristningen attribueras till Åsmund och Torfast.

Runstenar, som vittnar om brobyggande, talar för att kyrka funnits vid tiden för respektive stens tillkomst. Denna slutsats tidigarelägger många socknars första kyrkobyggnad och därmed kristnande.

Följande runinskrifter har attribuerats eller föreslagits ändrad attribution :
Gs13, Gs18, Hs10, Hs11, Hs21, M1, M5, Sö46, Sö159, Sö292, Sö298, U72, U73, (Visäte), U203, U410, U598, U599, U629, U734, U785, U824, U859, U932, U1123, U1132, U1142, U1144, U1149, U1066, U1067, UFv 1988:241, J RS 1928;66.

Följande runinskrifter har föreslagits ändrad läsning:
Gs 11, Gs13, Gs18, Hs21, Sö46, Sö159, U203.

Referenser och litteratur

Adam av Bremen. 1984. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*.

Skrifter / utgivna av Samfundet Pro fide et christianismo, Nr 6.

Ahlsson, Lars-Erik. 1992. *Lånord i svenska runinskrifter*. (Runrön. 6.) Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk. S. 7-12.

Ahnlund, Nils. 1948. *Jämtlands och Härjedalens historia*. Del 1. Stockholm.

Alexander, Jonathon. 1992. *Medieval illuminators and their Methods of Work*. New Haven. CT Yale University Press, 9.

Andersson, Thorsten. 1993. Sakrala personnamn – eller profana? S. 39-60.

Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Norna-rapporter 51. Red. Lena Peterson. Uppsala.

Arne, T. J. Biskop Osmund. *Fornvännen* 42 (1947): 54-56.

Axelson, Jan. 1993. *Mellansvenska runristare. Förteckning över signerade och attribuerade inskrifter*. (Runrön. 5.) Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.

Bailey, Richard N. 1980. *Viking age sculpture in Northern England*. Collins archaeology, Nr 1.

Bailey, Richard N. 2000. *Scandinavian Myth on Viking-period Stone Sculpture in England*. Proceedings of the 11th International Saga Conference 2-7 July 2000, University of Sydney.

- Baring-Gould, Sabine. 1907. *The lives of the British saints*. Vol. 4. London.
- Barnes, Michael P. & Page, R. I. 2006. *The Scandinavian runic inscriptions of Britain*. (Runrön. 19.) Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- BBC http://www.bbc.co.uk/tyne/features/gospels/gospels_monks_at_work.shtml
- Beckman, Bjarne. 1970. Biskop Osmund ännu en gång. *Kyrkohistorisk årsskrift* 1970. S. 88-95.
- Bengtsson, Herman. 1999. *Den höviska kulturen i Norden*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Boken om Ansgar. 1986. *Skrifter / utgivna av Samfundet Pro fide et christianismo*, Nr 10.
- Bolin, Sture. 1932. Kring mästern Adams text. *Scandia* V.
- Dahlby, Frithiof. 1967. Femte uppl. *De heliga tecknens hemlighet. Symboler och attribut*. Verbum.
- Düwel, Klaus & Nowak, Sean (eds.) 1998. *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung: Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.-9. August 1995*. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. 15.). Berlin: de Gruyter.
- Edén, N. ed. 1912. *Konung Gustaf I:s krönika*. Stockholm.
- Ekerwald, Carl-Göran. 2004. *Jämtarnas historia intill 1319*. Östersund.
- Fairweather, Janet. 2013. *Biskop Osmund – missionär i Sverige under slutet av vikingatiden*. Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie: 70.
- Falk, Hjalmar S. 1914. Altnordische Waffenkunde. *Videnskapsselskapets Skrifter*. 2. Hist.-Filos. Klasse 6. Kristiania (Oslo).
- Falk, Hjalmar S. 1995. *Fornnordisk Sjöfart*. Övers. Bo Varenius. Båtdokgruppen. Edsbruk.
- Festin, Eric. 1944. Runstenen på Frösön. *Jämten* S.11-19.
- Flowers, Stephen E. 2006. How to Do Things with Runes: A Semiotic Approach to Operative Communication. In: Marie Stoklund et al. (eds.) *Runes and their secrets, Studies in runology*. University of Copenhagen. S. 65-81.
- Friesen, Otto v. 1920. Asmund Kareson. I: *Svenskt biografiskt lexikon*. 2. S. 375-379.
- Friesen, Otto v. 1928. *Runorna i Sverige*.
- Friesen, Otto v. 1934. Ett par medelpadiska runstenar. *Ångermanland-Medelpad. Årsbok för Västernorrlands läns hembygdsförbund*. 1934. S. 41-51.
- Gales, ed. *Historiae Britanniae Scriptores*, XV, p.514.
- Gjedssø Bertelsen, Lise. 2006. On Öpir's pictures. In: Marie Stoklund et al. (eds.), *Runes and their secrets. Studies in runology*. University of Copenhagen. S. 31-64.
- Gräslund, Anne-Sofie. 2006. Dating the Swedish Viking-Age rune stones on stylistic grounds. In: Marie Stoklund et al. (eds.), *Runes and their secrets. Studies in runology*. University of Copenhagen. S. 117-139.
- GsR = *Gästriklands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B.F. Jansson. 1981. Stockholm. (SRI. 15:1).

- Gustafsson, Berndt. 1959. Osmundus episcopus e Suedia. *Kyrkohistorisk Årsskrift* 1959. S. 138-145. Uppsala.
- Hafström, Gerhard. 1949. *Ledung och marklandsindelning*. Uppsala.
- Hallencreutz, Carl Fredrik. 1982. Runstenarnas Maria. En studie av kristendomens översättning till runsvenska. *Svensk missionstidskrift*, nr 2 1982.
- Hallencreutz, Carl Fredrik. 1982. Runstenarnas teologi. Signum. *Katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle* 8: 9-15. Publicerat i nr 1.
- Hallencreutz, Carl Fredrik. 1996. Jämtland i ett europeiskt perspektiv. I: Stefan Brink (red.), *Jämtlands kristnande*. (Projektet Sveriges Kristnande. Publikationer. 4.) Uppsala: Lunne böcker. S. 9-20
- Harris, Sara. 2014. The Linguistic past in twelfth-century Britain.
- Harrison, Dick. 2006. *Gud vill det*. Stockholm.
- Hellbom, Algot. 1979. *Medelpads runstenar*. Sundsvalls museum.
- Horneij, Ruth. 1991. *Bonaderna från Överhogdal*. Jämtlands läns museum.
- Hult, Bengt. 1992. Ej strid—utan frid. En omtolkning. *Kyrkohistorisk Årsskrift*. S. 107–116.
- Hultgård, Anders. Red. 1997. *Uppsala och Adam av Bremen*. Falun.
- Jacobsen, Lis. 1931. Scandia.
- Janson, Henrik. 1998. *Templum nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*. (Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg. 21). Göteborg: Göteborgs universitet, Historiska institutionen.
- Jansson, Sven B.F. 1943. Litteratur och kritik. *Fornvännen* 38 (1943).
- Jansson, Sven B.F. 1950. Några nyligen uppdagade runstenar. *Fornvännen* 45 (1950). S.330-344.
- Jansson, Sven B.F. 1982. Gästriklands runor. *Svenska Turistföreningens årsskrift* 1982. S. 111-139.
- Jansson, Sven B.F. 1984. *Runinskrifter i Sverige*. 3. uppl. Stockholm.
- Kalkar, Otto. 1886-1892. *Ordbog til det aeldre danske Sprog*. Köbenhavn.
- Kermode, Philip Moore. 1907. *Manx Crosses or The inscribed and Sculptured Monuments of the Isle*.
- Kirchweger, Franz (Hg.). 2005. Die Heilige Lanze in Wien. Insignie – Reliquie -”Schicksalsspeer”. *Schriften des Kunsthistorischen Museums*, hg. von Wilfred Seipl, Bd. 9. Mailand/Wien.
- Kitzler Åhfeldt, Laila. 2002. Work and worship: laser scanner analysis of Viking Age rune stones. *Theses and papers in archaeology*. B, Nr 9.
- KL = Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. 1-22. 1956-78. Malmö.
- Klemming, G.E. 1877. Utg. av. *Klosterläsning, efter gammal handskrift*.
- Källström, Magnus. 2005b. Vad hette Åsmunds medristare i Tierp och Norrsunda? Till tolkningen av mansnamnet **hiriar** och den dunkla runföljden **nibiar**. *Studia Anthroponymica Scandinavica*. 23. S. 5-17.

- Lagman, Svante. 1989. Till försvar för runristarnas ortografi. I: *Projektet de de vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat*. (Runrön. 1.) Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk. S. 27-37.
- Lind, E. H. 1905-15. *Norsk-Isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden*. Uppsala-Leipzig.
- Lind, E. H. 1920-21. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Samlade och utgivna med förklaringar*. Uppsala.
- Lind, John H. m fl. 2004. *Danske korstog. Krig och mission i Östersöen*.
- Linderholm, E. 1934. Osmund Kåreson, Upplands apostel. *Kyrkohistorisk årsskrift* 1934.
- Mullan, John. 2008. *Anonymity: A Secret History of English Literature*.
- Nilsson, Bertil. 1996. Det tidigaste kyrkobyggandet i Jämtland. I: Stefan Brink (red.), *Jämtlands kristnande*. (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer. 4.) Uppsala: Lunne böcker. S.117-153.
- NRL = *Nordiskt runnamnslexikon*, utarbetat av Lena Peterson. 4., reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista, februari 2002. Uppsala. <http://www.sofi.se/namn>
- Nylén, Erik. 2003. *Bildstenar*.
- Olsen, Magnus. Om Norges yngre runinskrifter. *Fornvännen* 38 (1943):246.
- Olsen, Magnus. Ordblinde runristere. *Fornvännen* 48 (1953): 327-329.
- Otterbjörk, Roland. 1985. *Svenska förnamn*.
- Page, R. I. 1995. *Runes and runic inscriptions*. Collected Essays on Anglo-Saxon and Viking Runes. Woodbridge.
- Page, R. I. 1983. The Manx rune-stones. I: C. Fell et al. (eds.), *The Viking age in the Isle of Man. Select papers from the ninth Viking congress, isle of Man, 4-14 July 1981*. London : Viking society for northern research. S 133-146.
- Palm, Rune. 1992. *Runor och regionalitet. Studier av variation i de nordiska minnesinskrifterna*. (Runrön. 7.) Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Palm, Rune. 2004. *Vikingarnas språk. 750-1100*. Stockholm: Norstedts.
- Peterson, Lena. 2006. *Svenskt runordsregister*. 3., reviderade upplagan. (Runrön. 2.) Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Peterson, Lena. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*. Utgåva 5.
- Petersson, Inga-Lisa. 1983. *Bunden rosengång från Jämtland och Härjedalen*.
- Rabulas. *Crucifixion from the Rabula Gospels*. (Florence, Biblioteca Mediceo Laurenziana, cod. Plut. 1, 560).
- Rud, Mogens. 1992. *Bayeux tapeten*. Övers. Lena Lundgren. Danmark 1992.
- Runrön = Runrön. Runologiska bidrag utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 1-. 1989 ff. Uppsala: Uppsala universitet.
- Sander, Fredrik. 1898. *Runinskrifter ånyo granskade*. Stockholm.
- Sandnes, Joern. 1996. Jämtene kristnet seg selv. I: Stefan Brink (red.), *Jämtlands kristnande*. (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer. 4.) Uppsala: Lunne böcker. S. 107-116.

- Sawyer, Birgit. 2000. *The Viking-age rune-stones. Custom and commemoration in early medieval Scandinavia*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmid, Toni. 1934. *Sveriges kristnande. Från verklighet till dikt*. Stockholm.
- Schramm, Percy Ernst. 1957. Herrschaftszeichen: gestiftet, verschenkt, verkauft, verpfändet. Belege aus dem Mittelalter. *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*. 1. Philol.-hist. Kl. 1957: 5. S.162-226.
- Schück, Adolf. 1924. "Sjöborgar" och "hamnstäder". *Fornvännen*. 19. S. 1-18.
- Segelberg, Eric. 1972. God help his soul. *Ex orbe Religionum. Festskrift för Geo Widengren*, Leiden, Brill. S. 161-176.
- Segelberg, Eric. 1983. Missionshistoriska aspekter på runinskrifter. *Kyrkohistorisk årsbok* 1983. S. 45-57.
- Sehlin, Carl. 1929. *Grunddragen av Jämtlands o. Härjedalens Historia*. Jämtlands läns bidningsförbund. Östersund.
- SEO = *Svensk etymologisk ordbok* av Elof Hellquist. 3. uppl. 1948. Lund: Gleerup.
- Sjöberg, Anders. 1982. Pop Upir'Licho and the Swedish rune carver Ofeigr Upir. *Scando-Slavica*. 28. S. 109-124.
- SRI = *Sveriges runinskrifter*. Utg. av KVHAA. 1-. 1900 ff.
- Stille, Per. 1999. *Runstenar och runristare i det vikingatida Fjädrundaland. En studie i attribuering*. (Runrön. 13). Uppsala: Uppsala universitet. Institutionen för nordiska språk.
- Sundström, Kjell. 1993. Görviksgånga – en tusenårig väg. *Hammerdalskrönikan* 1993. S. 39-47.
- Svenskt biografiskt lexikon*. Stockholm: Albert Bonnier, 1918-.
- Svärdström, Elisabeth. 1971. *Fornvännen*. 66. S. 207-209.
- Söderwall = Söderwall, K.F. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*. 1884-1918. Supplement av K. F. Södervall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925-73. Lund.
- Taavitsainen, J-P. 1990. Ancient hillforts of Finland. Problems of analysis. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift*. Vol. 94.
- Tallgren, A.M. 1932. Finland vid slutet av hednatiden. Föredrag hållet i Svenska Fornminnesföreningen 1931. *Fornvännen*. 27. S. 95-112.
- Thompson, Claiborne W. 1970. A Swedish Runographer and a Headless Bishop. *Mediaeval Scandinavia* 3 (1970): 50-62.
- Thompson, Claiborne W. 1975. *Studies in Upplandic runography*. Austin, Texas & London.
- Tukydides, 1972. *Thucydides. History of the Peloponnesian War*. Övers. Rex Warner. Introduktion och noter M. I. Finley.
- UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1940-58. (SRI. 6-9.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wallman, Bengt. (red.). 1979. *Hille, vår hembygd*. Hille hembygdsförening.
- Wessén, Elias. 1927. Nordiska namnstudier. (*Uppsala universitets årsskrift* 1927. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 3.) Uppsala.

- Westman, Knut B. 1952. Några anteckningar till Sigfridsproblemet. *Kungl Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 1952.*
- VgR = *Västergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdsström. 1940-70. (SRI. 5.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Villads Jensen, Kurt. 2004. Danske korstog för og under korstågstiden. *Ett annat 1100-tal individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*. S. 246-283.
- Williams, Henrik. 1996. Runjämtsken på Frösöstenen och Östmans bro. I: Stefan Brink (red.), *Jämtlands kristnande*. (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer. 4.) Uppsala: Lunne böcker. S. 45-63.
- Williams, Henrik. 2004. Vittnar runstenen från Söderby (Gs 13) om Sveriges första ledungståg? Runfilologi och konsten att läsa som det står. *Kungl Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2004*. S. 39-53.
- Zachrisson, Torun. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland* (Stockholm studies in archaeology. 15.) Stockholm.
- Åhlén, Marit. 1994. Runinskrifter i Hälsingland I: Hälsinglands bebyggelse före 1600, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 27. S. 33-50.
- Åhlén, Marit. 1997. *Runristaren Öpir. En monografi* (Runrön 12) Uppsala. Uppsala universitet. Institutet för nordiska språk.